

Polityka papieża Aleksandra VI i obchody Jubileuszu roku 1500 poza Rzymem. Przykład Polski*

Słowa kluczowe: papieństwo, Polska, Jubileusz, odpust zupełny, krucjata, Turcja, historia dyplomacji

Keywords: papacy, Poland, Jubilee, plenary indulgence, crusade, Turkey, history of diplomacy

UWAGI OGÓLNE

Obchody Jubileuszu¹ roku 1500 są zagadnieniem słabo zbadanym. Przełom XV i XVI w. dzieli z niektórymi innymi okresami w historii Europy nieszczęście bycia tzw. okresem przejściowym. Dla wielu mediewistów stanowi on już część dziejów nowożytnych, dla badaczy nowożytności zaś jeszcze schyłek średniowiecza. Pracę historyka pragnącego zająć się wspomnianą epoką komplikuje dodatkowo fakt, że wiele ważnych serii wydawnictw źródłowych nie obejmuje tego okresu.

Niniejszy artykuł stawia sobie za cel rekonstrukcję obchodów Jubileuszu roku 1500 na terenie Polski (rozumianej jako Królestwo Polski, bez Litwy), wpisanych z jednej strony w skomplikowaną sieć polityki europejskiej tamtego czasu, z drugiej — w ukształtowaną dwuwiekową tradycją praktykę jubileuszowego odpustu zupełnego. Analizując poszczególne zagadnienia, zwłaszcza kwestię możliwości uzyskania odpustu zupełnego na terenie kraju pochodzenia, a zatem bez konieczności pielgrzymowania do Rzymu, będę się odwoływał również do przykładów pochodzących z innych obszarów kontynentu.

---

* Artykuł niniejszy stanowi przetłumaczoną przeze mnie, a także rozszerzoną i skorygowaną wersję rozdziału rozprawy doktorskiej: „Le relazioni tra il Regno di Polonia e il papato in occasione del Giubileo del 1500 attraverso alcune fonti della Curia romana”, obronionej na Uniwersytecie La Sapienza w Rzymie 19 października 2017. Pragnę podziękować prof. Marii Koczerskiej, dr Dorocie Gregorowicz i dr. Adamowi Zapale za cenne rady i wskazówki bibliograficzne.

¹ Słowem „Jubileusz” określa się w niniejszym artykule tzw. Jubileusz rzymski, zwany również Rokiem świętym, czyli cyklicznie ustanawiany przez papieży (począwszy od Bonifacego VIII w 1300 r.) okres dwunastu miesięcy, w czasie których wierni obecni w Rzymie mogli po spełnieniu przepisanych prawem wymagań (spowiedź sakramentalna i pokuta, a także pobożne nawiedzenie czterech tzw. bazylik większych) uzyskać odpust zupełny. Terminy „Jubileusz” i „Rok święty” będą stosowane zamiennie.

Niektóre teksty źródłowe istotne dla zbadania tematu obchodów Jubileuszu roku 1500 w Polsce zostały wykorzystane w artykułach poświęconych zagadnieniom politycznym na przełomie XV i XVI w.² Były one użyteczne do wyjaśnienia stosunków między Królestwem Polski a papieżem w kontekście planowanej krucjaty przeciwko Turkom, ale także pomogły przyjrzeć się roli odgrywanej w ówczesnej polityce europejskiej przez cztery inne państwa: Republikę Wenecką, Królestwo Francji oraz państwa rządzone przez przedstawicieli dynastii Jagiellonów, a zatem Królestwo Czech i Królestwo Węgier pod berłem Władysława Jagiellończyka, oraz Wielkie Księstwo Litwy z księciem Aleksandrem na tronie.

W przeciwieństwie do moich poprzedników w centrum wywodu stawiam Jubileusz — wydarzenie o charakterze przede wszystkim religijnym. Mimo to historia polityczna, a zwłaszcza dzieje dyplomacji, stanowi stały i istotny element zaprezentowanych dalej analiz. Celem artykułu jest także pokazanie, jak przyczyny natury politycznej i religijnej spletały się ze sobą nierozzerwalnie w działaniach papieża Aleksandra VI Borgii.

Bazę źródłową rozważań stanowią w głównej mierze akta Kurii rzymskiej. Ważną częścią tej dokumentacji są bulle papieskie³, które zdecydowałem się podzielić na dwie grupy. Pierwszą określam jako „bulle-matki” albo „bulle modelowe”. W kancelarii papieskiej, jak w każdej większej kancelarii średniowiecznej Europy, w której miał miejsce wzmożony obieg dokumentów, regularnie korzystano ze specjalnych formularzy umożliwiających szybkie zredagowanie pism w konkretnej sprawie. Zwykle, gdy mowa o księgach formularzowych, mamy na myśli wzory najczęściej redagowanych dokumentów, np. listów prowizyjnych dotyczących obsady beneficjów. W tym przypadku jednak mowa o szczególnego typu formularzach przygotowywanych *ad hoc* na bieżący użytek kurii papieskiej. Tak rozumiana „bulla-matka” byłaby pierwszym rzeczywiście wystawionym w danej sprawie aktem, który następnie stał się wzorcem dla kolejnych dokumentów określanych jako „bulle-córki”. Dalej zostaną zaprezentowane trzy podobne przykłady. Tak naszkicowany zarys uzupełnią inne teksty źródłowe, nie tylko proveniencji kurialnej.

² Cf. przypis 18.

³ W XV w. słowem „bullae” określano potocznie każdy dokument wystawiony przez papieża z przywieszoną doń ołowianą pieczęcią. Także obecnie w literaturze przedmiotu określenie „bulla” używane jest bardzo szeroko. W niniejszym artykule stosuje się zawężoną definicję zaproponowaną przez Thomasa Frenza (FRENZ 1989, s. 26–27). Jego zdaniem bulle (*litterae solemnes*) charakteryzuje: 1) szczególnie ważny powód ich wystawienia lub rozszerzona skuteczność prawna, 2) formularz, według którego bezpośrednio po intytulacji następuje *formula perpetuitatis*, a zaraz po niej arenga (opuszcza się inskrypcję i salutację). W świetle tej definicji listy papieskie, których dyspozycję stanowi nominacja na jakiś urząd lub godność albo prowizja na beneficjum, nie są bullami *sensu stricto*. Definicja Frenza obejmuje także inne elementy (np. związane z grafiką dokumentu), ale z uwagi na to, że zamierzam podać analizie treść, a nie formę zewnętrzną dokumentów, poprzestaną na uwagach sformułowanych powyżej. Tak zredagowany dokument określano oficjalnie w Kurii rzymskiej XV w. jako *litterae apostolicae*.

ODPUST ZUPEŁNY A ROK ŚWIĘTY

Pierwszy Jubileusz został proklamowany przez papieża Bonifacego VIII 22 lutego 1300 (bullą ustanawiała Rok święty, wyznaczając jego początek na 25 grudnia 1299 według współczesnej rachuby czasu, a koniec na 24 grudnia 1300). Gest papieża stanowił odpowiedź na przekonanie ludu rzymskiego, że ze świętowaniem kolejnego wieku od narodzin Chrystusa wiąże się szczególna łaska duchowa, czyli odpust. Koncept odpustu zupełnego — nazywanego często *iubileum* — narodził się dopiero około połowy XI w. i był ściśle związany z ideą walki z niewiernymi⁴. W praktyce aż do roku 1300 niemal jedyną możliwością uzyskania odpustu zupełnego był udział w krucjacie. Warto jednak odnotować dwa wyjątki od tej reguły, oba z terytorium Włoch, a mianowicie tzw. odpust Porcjunkuli, ustanowiony na prośbę św. Franciszka z Asyżu, oraz odpust papieża Celestyna V (w tym drugim przypadku odpust zupełny nigdy nie został zastosowany w praktyce⁵).

Arenga bulli Bonifacego VIII wyjaśnia motywy, którymi kierował się papież Caetani, ustanawiając pierwszy Jubileusz. Było to pragnienie zwiększenia czci oddawanej świętym Piotrowi i Pawłowi, a także zachęcenie wiernych do nawiedzania dedykowanych im rzymskich bazylik z jeszcze większym nabożeństwem i wiążącego się z tym aktem intensywniejszego korzystania z darów duchowych oferowanych przez Kościół⁶. Warunkami niezbędnymi do uzyskania odpustu zupełnego była spowiedź sakramentalna i pokuta. Dar duchowy przewidziany przez Bonifacego VIII był na tyle wyjątkowy, że papież musiał uzasadnić jego wprowadzenie poprzez odwołanie się do pełni władzy apostolskiej przysługującej następcy świętego Piotra (*apostolice plenitudo potestatis*).

Jubileusz Bonifacego odróżniają od jubileuszu starotestamentowego, a także od innych znanych do tamtej pory odpustów zupełnych dwa elementy. Pierwszym jest czas dzielący kolejne Lata święte: początkowo był to okres stu lat, który w 1343 r. został ograniczony do 50, w 1389 do 33, a wreszcie w 1471 do 25 lat (jubileusz biblijny miał być obchodzony co 50 lat). Drugim elementem wyróżniającym Jubileusz rzymski był obowiązek odbycia pielgrzymki do grobów apostolskich w Wiecznym Mieście (w tym kontekście nieprzypadkowe było wybranie święta Katedry świętego Piotra jako dnia proklamowania pierwszej bulli jubileuszowej), a nie np. do Ziemi Świętej. Papież udzielił także odpustu zupełnego pielgrzymom zmarłym w drodze do Rzymu lub w samym mieście przed ukończeniem przewidzianych prawem wizyt w bazylikach apostolskich. Początkowo należało nawiedzić jedynie bazylikę świę-

⁴ Cf. SHAFFERN 2006, s. 11 nn.

⁵ SENSI 2001, s. 179–223.

⁶ „Ut autem beatissimi Petrus et Paulus apostoli eo amplius honorentur, quo ipsorum basilice de Urbe devotius fuerint a fidelibus frequentate, et fideles ipsi spiritualium largitione munerum ex hujusmodi frequentatione magis senserint se refertos [...]”; *Documents* 2018, s. 41; cf. PAGANO 2016, s. 208–209.

tego Piotra na Watykanie i świętego Pawła za Murami, ale już w 1350 r. do listy tej dodano bazylikę Najświętszego Zbawiciela na Lateranie, a w 1390 bazylikę Matki Boskiej Większej na Eskwilinie.

JUBILEUSZ ROKU 1500 W RZYMIE⁷

Rok święty 1500 był szóstym⁸ oficjalnie ogłoszonym, a ósmym⁹ rzeczywistym Jubileuszem rzymskim. Bulla proklamująca Rok święty, „*Inter curas multiplices*” z 20 grudnia 1499¹⁰, została ogłoszona dopiero 22 grudnia, a więc dwa dni przed uroczystym otwarciem drzwi świętych. Ich obecność w każdej z czterech bazylik większych Rzymu była największą nowością i pozostała znakiem rozpoznawczym Jubileuszu papieża Aleksandra VI. Zlecił on swemu mistrzowi ceremonii Johannesowi Burckardtowi zredagowanie specjalnego rytu otwarcia drzwi świętych, który stał się od tamtej pory symbolem początku Roku świętego i otwarcia „skarbcza łask duchowych Kościoła” (*thesaurus ecclesiae*)¹¹.

Wojny włoskie uniemożliwiły wielu pielgrzymom przybycie do Rzymu (wśród nich także głowom państw, jak np. Herkulesowi I d’Este, księciu Ferrary¹²).

Aleksander VI starał się, aby proklamowany przez niego Jubileusz wyróżniał się wystawnością zarówno pod względem celebracji liturgicznych, jak i uroczystości świeckich. Do tych pierwszych, poza zwyczajowymi obchodami świąt roku liturgicznego, zaliczyć trzeba uroczystą pielgrzymkę papieża z całym dworem do czterech rzymskich bazylik większych w poniedziałek Wielkiego Tygodnia¹³. Drugą zaś kategorię reprezentowały szczególnie bogate obchody tradycyjnego karnawału rzymskiego, wraz z zawodami sportowymi, maskaradami i paradami¹⁴.

Podobnie jak jego poprzednicy papież Borgia pragnął, aby po proklamowanym przez niego Roku świętym pozostał w tkance miejskiej Rzymu jakiś dobrze widoczny ślad. Nie ufundował nowego mostu, jak np. Sykstus IV w 1475 r., ale doprowadził do

⁷ Obchodom rzymskim Jubileuszu roku 1500 poświęcony będzie osobny artykuł przewidziany do publikacji w 2023 r. w roczniku „RR Roma nel Rinascimento”.

⁸ Oficjalnie proklamowano Jubileusze w latach: 1300, 1350, 1390, 1450 i 1475.

⁹ Lata święte 1400 i 1423 nie zostały oficjalnie proklamowane.

¹⁰ Poprzedzona dwiema bullami zawieszającymi aż do zakończenia Jubileuszu możliwość uzyskania odpustu zupełnego poza Rzymem, cf. przypis 26.

¹¹ Burckardt jest także autorem obszernego dziennika stanowiącego główne źródło do historii papieżstwa u schyłku XV i na początku XVI w., w którym cytuje *in extenso* wiele papieskich dokumentów, a także formuł liturgicznych, także tych opracowanych przez siebie na Rok święty 1500 (BURCKARDUS 1911–1912).

¹² Książę najpierw ograniczył swój orszak do 50 osób, po czym w ogóle zrezygnował z pielgrzymki, cf.: ZAMBOTTI 1934, s. 295; *Diario ferrarese* 1933, s. 239, 241.

¹³ BURCKARDUS 1911–1912, s. 213–214.

¹⁴ BURCKARDUS 1911–1912, s. 204–206; cf. CLEMENTI 1939, s. 112–134; MANIKOWSKA 2008, s. 350–351.

wytyczenia nowej ulicy *ad Palatium*, czyli łączącej Zamek Anioła z pałacem papieskim na Watykanie (warto podkreślić: nie z bazyliką świętego Piotra)¹⁵.

Uroczystości jubileuszowe zakończyły się nie 24 grudnia 1500, jak pierwotnie zakładano, ale w święto Trzech Króli 1501 r.

ZAGROŻENIE TURECKIE I WYSTAWIENIE BULLI „ORTHODOXAE FIDEI”

Rok 1499¹⁶ przyniósł nową wojnę wenecko-turecką, której początkowy obrót okazał się niepomysłny dla Serenissimy (klęski na morzu, rajdy tureckie na stałym lądzie w pobliżu Wenecji). Papież Aleksander VI i księżęta włoscy obawiali się regularnej inwazji Półwyspu Apenińskiego. Sytuację komplikował fakt interwencji militarnej Francji we Włoszech (po raz pierwszy w latach 1494–1495 i ponownie od 1499 r.). Propagandyści króla Ludwika XII rozsiewali plotki o rzekomych negocjacjach między Turcją a Księstwem Mediolanu i Królestwem Neapolu, w wyniku których oba państwa miałyby stanąć po stronie sułtana i tym samym przesądzić o sukcesie planowanej inwazji¹⁷. Królestwo Francji miało w 1499 r. trzech istotnych sprzymierzeńców: papiestwo, Wenecję i Królestwo Hiszpanii. Wspólnie z tym ostatnim miało już niebawem dokonać rozbioru Królestwa Neapolu. Po stronie Księstwa Mediolanu stało zaś Cesarstwo, które udzieliło gościny zmuszonemu do ucieczki księciu Ludwikowi „Il Moro”. W tej sytuacji w drugiej połowie 1499 r. Aleksander VI rozpoczął kampanię propagandową, mającą na celu skłonienie monarchów europejskich do zjednoczenia się w lidze antytureckiej (naturalnie pod kierunkiem papieża, choć do tej roli aspirowali także cesarz Maksymilian i król Ludwik XII) i podjęcia przygotowań do wojny z największym ówczesnym wrogiem chrześcijaństwa. Z powodu skomplikowanej i niepewnej sytuacji politycznej we Włoszech papież był osobiście zainteresowany szukaniem sojuszników poza Półwyspem Apenińskim.

Na tak zarysowanym tle polityki międzynarodowej umieścimy teraz królestwa Węgier i Polski¹⁸. Także one, rządzone przez dwóch braci Jagiellonów: Jana Olbrachta w Polsce i Władysława w Czechach i na Węgrzech, czuły się zagrożone ekspansjonizmem tureckim. W obu władztwach istniały dwa przeciwne obozy zwolenników militarnego rozwiązania konfliktu z Wysoką Portą oraz stronników pokojowego, czyli traktatowego rozstrzygnięcia sporów. Podczas gdy w Polsce zwyciężyła druga opcja, na Węgrzech przewagę zyskali zwolennicy wojny. Ta zasadnicza rozbieżność, która stała się jeszcze wyraźniejsza na przełomie XV i XVI w., spowodowana była z jednej strony różnicą wielkości obu państw, z drugiej — ich odmiennym

¹⁵ BURCKARDUS 1911–1912, s. 191–192; cf. SIMONCINI 2004, s. 227–231.

¹⁶ Szczegółowe omówienie zagadnień polityki włoskiej tego czasu: SETTON 1978, s. 508–542.

¹⁷ SCHELLER 1985, s. 17–18; cf. SETTON 1978, s. 536–540.

¹⁸ Aspekt polityczny kontaktów między papieństwem a Polską na przełomie XV i XVI w. opisał precyzyjnie BACZKOWSKI 2012, s. 417–462; cf.: SMOŁUCHA 1999, s. 54–100; *Historia dyplomacji* 1982, s. 547–553.

położeniem geograficznym. Ponadto król Jan Olbracht właściwie od początku z nieufnością przyjmował propozycje papieża i Wenecji, kojarząc je raczej z polityczną propagandą aniżeli ze szczerymi intencjami. Z tego też powodu działał dwutorowo, podtrzymując kontakty dyplomatyczne zarówno z papieżem, jak i z sułtanem.

14 września 1499 papież wysłał po raz pierwszy biskupa Cagli Gaspara Golfiego jako swego posła¹⁹ na Węgry i do Polski²⁰. Głównym celem jego misji było skłonięcie władców obu państw do wsparcia militarnego wojny (przede wszystkim Wenecji) z Turcją. Aby osiągnąć swój cel, Aleksander VI był w stanie wiele zaoferować. Za przykład niech posłuży wystawiona pod datą 18 września 1499 bulla „*Orthodoxae fidei*”²¹, nasz pierwszy punkt odniesienia lub też pierwsza „bulla-matka”, której zamierzamy się teraz przyjrzeć. Za pośrednictwem tego dokumentu został udzielony odpust zupełny, równy jubileuszowemu, wszystkim walczącym przeciwko Turkom

¹⁹ Osobne zagadnienie stanowi tytułatura papieskich wysłanników. W samych tylko dokumentach wystawionych w związku z misjami na Węgry i do Polski Gaspara Golfiego używa się rozmaitych określeń. W liście uwierzytelniającym z 14 września 1499, skierowanym do króla Jana Olbrachta (cf. przypis 20), Aleksander VI nie definiuje w żaden sposób funkcji swego wysłannika (*orator / legatus / nuntius*). W brewe skierowanym do króla Polski biskup Cagli określany jest jako poseł (*orator*, cf. przypis 61), natomiast w bullach dotyczących organizacji Jubileuszu roku 1500 i zbierania funduszy na krucjatę wspomniany został jako nuncjusz i komisarz papieski („*nuntius et commissarius noster et dicte sedis*”, cf. przypisy 49 i 57). Diarysta wenecki Marino Sanudo określa go raz jako „*orator dil papa*”, innym razem jako „*legato dil papa*” (cf. przypis 20). Polskie źródła narracyjne (Miechowita, Wapowski) tytułują go legatem (*legatus*, cf. przypisy 72 i 73). W niniejszym artykule łacińskie określenie *nuntius* oddawane będzie konsekwentnie słowem „nuncjusz”, określającym „osobę delegowaną przez papieża (rozumianego jako głowa Kościoła i głowa państwa), występującą w roli reprezentanta dyplomatycznego Stolicy Apostolskiej w obcym kraju” (GREGOROWICZ 2016, s. 54). Przełom XV i XVI w. był czasem kształtowania się nowożytnych organizmów państwowych z ich instytucjami, a także pierwszymi stałymi przedstawicielstwami dyplomatycznymi. Z uwagi na to, że mamy do czynienia z rozłożonym na lata procesem, terminy takie jak *nuntius*, pojawiające się w dokumentach papieskich tego czasu, nie były jeszcze wtedy w pełni zdefiniowane. Dość wspomnieć, że w ten sposób tytułowani byli także kolektorzy Kamery Apostolskiej w Polsce, np. w 1496 r. Michał Prażmowski: „*Dilecto filio Magistro Michaeli de Prasmaw [...] apostolice sedis nuncio, denari sancti Petri et iurium, fructuum et proventuum Camere apostolice in Regno Polonie, ac provincia Gnesnensi, eiusque civitatibus et diocesibus collectori*” (THEINER 1861, s. 264). Inny przykład użycia określenia „nuncjusz” w stosunku do kolektora cytuje KOWALSKI 2008, s. 297. Nadawanie określeniom takim jak *nuntius* znaczenia nowożytnego, a więc pochodzącego z okresu pełnego ukształtowania się instytucji, które w okolicach roku 1500 dopiero się organizowały, byłoby anachronizmem.

²⁰ CESXV, III, s. 453 (edycja podaje błędną datę: ósmy rok pontyfikatu Aleksandra VI rozpoczął się 11 sierpnia 1499, a zatem dokument, o którym mowa, nie mógł pochodzić z roku 1498, jak chce wydawca). Golfi przyjechał do Krakowa najprawdopodobniej pod koniec listopada 1499 r. i pozostał tam aż do końca grudnia lub początku stycznia 1500. Następnie powrócił 20 sierpnia 1500, żeby pozostać do początku grudnia. Po raz ostatni przyjechał w pierwszej połowie 1501 r. Rekonstrukcja itinerarium posła papieskiego na podstawie dziennika Marina Sanudy (SANUDO 1880, kol. 56, 117, 702, 791, 883, 1245; cf. BACZKOWSKI 2012, s. 423, 426–427, 427, 440–441, 451).

²¹ Tekst bulli wyjęty z XVIII tomu *Commemoriali* (n° 157, k. 151r): COGO 1900, s. 103–105.

po stronie Wenecji (zarówno tym, którzy polegą, jak i tym, którzy przeżyją)²². Aleksander VI rozciągał go także na krewnych i przyjaciół poległych, jak również na wszystkich wiernych, którzy odbyliby pielgrzymkę do jakiegokolwiek wybranego przez siebie kościoła w intencji zbawienia wiecznego zabitych²³.

To ostatnie postanowienie dawało w teorii wszystkim, którzy by tego zapragnęli, możliwość uzyskania odpustu zupełnego na bardzo uproszczonych zasadach (dodajmy, że także z wielką oszczędnością pieniędzy) w czasie mającego się niebawem rozpocząć Roku świętego. Papiński przywilej nie przewidywał ani konieczności pielgrzymowania do grobów apostoelskich w Rzymie, ani żadnej wydłużonej w czasie aktywności dewocyjnej, ani wreszcie żadnej ofiary finansowej na cele wojny z Turcją. Bulla „*Orthodoxae fidei*” wydaje się dokumentem niezwykle, bez precedensu²⁴. Powody zredagowania tego aktu mogą być zrozumiałe jedynie w kontekście politycznym lata i jesieni 1499 r., kiedy papież bardzo obawiał się najazdu tureckiego na Półwysep Apeniński²⁵. W wyniku chwilowego uspokojenia sytuacji politycznej Aleksander VI zdecydował się wkrótce przywrócić zwyczajowe zasady uzyskiwania odpustu, obejmujące praktyki pobożnościowe i ofiarę pieniężną.

Chociaż plany krucjaty antytureckiej były w owym czasie jeszcze dalekie od realizacji, papież zdążył położyć fundamenty pod przyszłą akcję propagandową mającą na celu przekonanie Europejczyków do udziału w inicjatywie. Chwilowo niewykorzystana bulla okazała się użyteczna po upływie ośmiu miesięcy, w połowie roku 1500, gdy w odmiennych okolicznościach opublikowana została inna, zaczynająca się od słów „*Gradiente domino super aquas*”, przeznaczona dla królestw Węgier i Polski.

---

²² „*Omnibus et singulis Christi fidelibus in classe ducis et dominij predictorum ad opus defensionis huiusmodi missa et anno presenti mittenda existentibus et contra ipsos perfidos Turcos pugnantis ac etiam pugnando decedentibus plenariam omnium peccatorum suorum remissionem et indulgentiam etiam qualis per predecessores nostros Romanos Pontifices visitantibus Basilicas et alias ecclesias almae urbis et extra eam ad id deputandas anno jubilei concessa fuit auctoritate apostolica, tenore presentium concedimus pariter et elargimur, et ut animarum salus eo tempore potius procuretur quo magis aliorum egent suffragio et quo minus sibi ipsis proficere valent auctoritate praefata de thesauro ecclesiae animabus illorum qui in dicta classe pro defensione huiusmodi ab hac luce Christo uniti hactenus decesserunt et qui dum viverent sibi ut huiusmodi indulgentia suffragaretur [...]*”; COGO 1900, s. 104–105.

²³ „*Volumus et decrevimus quod si qui parentes, amici aut coeterj Christi fideles pietate moti pro ipsis animabus Purgatorio igni pro expiatione penarum eiusdem secundum divinam justitiam debitaram expositis aliquam ecclesiam per eos eligendam visitaverint, ipsa plenaria remissio per modum suffragij animabus eorum qui sic Christo uniti pro dicta defensione in dicta classe hactenus decesserunt et pro quibus visitationem huiusmodi fecerint pro relatione penarum suffragetur [...]*”; COGO 1900, s. 105.

²⁴ Ze względu na nieobecność tej bulli w dzienniku Johanna Burckarda rodzi się wątpliwość, czy papież rzeczywiście ją opublikował.

²⁵ Nie przekonuje sugestia Charles’a Henry’ego Lea, według której hojność Aleksandra VI w udzielaniu przywileju odpustowego związanego z Jubileuszem roku 1500 wynikała jedynie z pazerności papieża, jego nieustannej pogoni za pieniędzmi (LEA 1896, s. 213).

Aleksander VI zdał sobie zapewne sprawę, że dyspozycja bulli „Orthodoxae fidei” była zasadniczo sprzeczna z dwoma innymi dokumentami papieskimi (z 12 kwietnia 1498 i z 28 marca 1499), w których, idąc za przykładem Sykstusa IV, wstrzymał na czas trwania Jubileuszu roku 1500 możliwość uzyskania odpustu zupełnego poza Rzymem²⁶. Prawdopodobnie z tego właśnie powodu na końcu bulli „Orthodoxae fidei” znajdujemy nad wyraz rozbudowaną formułę *non obstantibus*²⁷. Precyzja wymaga, aby dopowiedzieć w tym miejscu, że omawiany akt z 18 września 1499 nie był jedynym, który przewidywał odstępstwo od ogólnie przyjętych zasad w przededniu rozpoczęcia Jubileuszu. W wyniku długotrwałych zabiegów doży i ogólnie Republiki Wenecji papież pozwolił również zachować zwyczaj udzielania odpustu zupełnego podczas liturgii w bazylice świętego Marka z okazji uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego²⁸.

WYMIANA POSŁÓW

Powróćmy do węgiersko-polskiej misji biskupa Cagli Gaspara Golfiego. Przywiózł on ze sobą brewe Aleksandra VI z 10 października 1499, w którym papież powołał się na rozmaite przykłady ekspansjonizmu Wysokiej Porty, jak również okrucieństw Turków względem chrześcijan. W ten sposób starał się zachęcić króla polskiego do stawienia czoła najeźdźcy i obrony religii Chrystusowej²⁹. W innym brewe,

²⁶ 12 kwietnia 1498 w Wielki Czwartek została opublikowana bulla „Consueverunt Romani Pontifices”, oznajmiająca wstrzymanie możliwości uzyskania odpustu zupełnego poza Rzymem, począwszy od Oktawy Wielkanocy 1498 r. aż do zakończenia Jubileuszu. Tekst dokumentu był publikowany kilkakrotnie: *Documents* 2018, s. 376–379; *Bollario* 1998, s. 116–123; cf. BURCKARDUS, 1911–1912, s. 86–87 (tekst bulli na s. 185–186). 28 marca 1499, znów w Wielki Czwartek, papież opublikował bullę „Inter multiplices”, przez niektórych błędnie nazwaną „In coena Domini”, z dyspozycją podobną do tej z poprzedniego dokumentu. Tekst bulli: *Documents* 2018, s. 379–382; *Bollario* 1998, s. 124–133; PAGANO 2016 s. 234–237. Johannes Burckardt wspomina publikację tego dokumentu, ale wyjątkowo nie przywołuje jego treści (cf. BURCKARDUS 1911–1912, s. 132).

²⁷ „Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac diversis alijs literis per nos editis et publicatis quibus omnes plenarias indulgentias quas per nos ante annum jubilei proxime futurum finitum etiam ex quibuscumque causis etiam similis defensionis fidei et sub quibusvis verborum formis et clausulis etiam de rogatoriarum derogatoriis fortioribus efficacioribus et insolitis concedi contingeret omnino suspensas esse volumus sub quibus etiam si in eis caveretur expresse quod illis nullatenus vel non nisi sub certis inibi expressis modis et foma derogari posset presentes atenta instante necessitate huiusmodi nequaquam comprehensas esse et comprehendere debere decernimus coeterisque contrarijs quibuscumque”; COGO 1900, s. 105.

²⁸ W brewe z 26 kwietnia 1498, a także w innym, z 1 maja 1499; w rzeczywistości Aleksander VI, o czym wspomniano w samym dokumencie, jedynie potwierdził ważność starszego przywileju wystawionego przez Aleksandra III (*I libri* 2012, s. 40; cf. SANUDO 1880, kol. 186).

²⁹ „Que omnia cum ita sint, et si pro tuo singulari ac precipue fidei cultu ac nostra et huius sancte sedis reverencia et observancia pro certo teneamus, maiestatem tuam clerissimos progenitores tuos imitaturam ac tua sponte ad hoc satis incitatum esse, pro rei tamen magnitudine evidentique periculo ac

z 12 listopada 1499, papież prosił monarchów europejskich o wysłanie do Rzymu na 1 marca 1500 posłów pełnomocnych do podjęcia decyzji o dacie i formie akcji zbrojnej przeciwko Turcji³⁰.

Król Polski Jan Olbracht uczynił zadość prośbie Aleksandra VI, wysyłając swych przedstawicieli, ci jednak, Mikołaj Czepiel³¹ i Mikołaj Wróblowski³², nie zjechali do Rzymu na czas³³ i tym samym nie uczestniczyli w tajnym konsystorzu, który obradował 11 marca 1500³⁴. Jest bardzo prawdopodobne, że ich spóźnienie było zaplanowane, tak by nie musieli podejmować wiążących decyzji. Ponadto królowie Polski i Węgier ustalili w 1499 r., że w sprawach tureckich wszelkie decyzje podejmować będą wspólnie³⁵. Przybycie do Rzymu wysłanników Jana Olbrachta — z pewnością obecni byli w Wiecznym Mieście w połowie marca — wyprzedziło o kilka dni powrót na dwór papieski Gaspara Golfiego³⁶. Niestety nie dysponujemy świadectwami bezpośrednimi dotyczącymi misji wysłanników polskich na dworze papieskim, ponieważ nasze główne źródło informacji, Johannes Burckardt, milczy w swoim dzienniku na ten temat. Chociaż w Rejestrach Suplik (AAV, Reg. Suppl.) Kancelarii Apostolskiej znajdujemy liczne prośby pochodzące od obydwu polskich prałatów, żadna z nich nie została rozpatrzona przez papieża lub delegowanego przezeń urzędnika w marcu 1500 r.³⁷

Jedynym pewnym rezultatem rzymskiego pobytu polskich dyplomatów był pierwszy przywilej papieski dotyczący możliwości uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego bez obowiązku przyjazdu do Wiecznego Miasta. Odbiorcą tego dokumentu, wystawionego 20 marca 1500³⁸, był król Jan Olbracht. Ze względu na jego żarliwą pobożność, jak podaje arenga, a także w odpowiedzi na suplikę przedstawioną w jego imieniu przez Mikołaja Wróblowskiego, Aleksander VI udzielił

---

nostris pastoralis officii debito volumus hec tue maiestati scribere, illam qua possumus attentione hortantes, velit omni conatu et quo sibi melius videbitur opportuno remedio periclitanti reipublice christiane prospicere, nobiscumque quibus maxime vales consiliis auxiliisque in prohibendis arcendisque eisdem Turcis, unacum aliis catholicis principibus convenire, quod erit insigni tua pietate dignum, cristiane reipublice utile et expediens nobisque admodum gratam”; CESXV, III, s. 454 (data podana przez wydawcę jest błędna, mowa o roku 1499, a nie 1498 — ósmy rok pontyfikatu).

³⁰ CESXV, III, s. 456 (data podana przez wydawcę jest błędna, mowa o roku 1499, a nie 1498 — ósmy rok pontyfikatu); w edycji nie ma tekstu brewe, a jedynie jego regist.

³¹ DEMBIŃSKI 2012, s. 526–533; KORYTKOWSKI 1883, s. 182–186.

³² PRZYBYSZEWSKI 2000, s. 11, 41, 44, 59–61, 76; PRZYBYSZEWSKI 1965, s. 2.

³³ 3 marca 1500 byli w Wenecji (SANUDO 1880, kol. 139).

³⁴ Burckardt, wymieniając posłów obecnych na konsystorzu, nie wspomina o wysłannikach króla polskiego (BURCKARDUS 1911–1912, s. 207).

³⁵ BACZKOWSKI 2012, s. 428.

³⁶ O jego powrocie wspomniął dwukrotnie (23 i 28 marca) w swych listach informator Republiki Weneckiej w Wiecznym Mieście (SANUDO 1880, kol. 186).

³⁷ Najbliższe czasowo supliki pochodzą odpowiednio z 4 kwietnia (Wróblowski) i z 27 kwietnia 1500 (Czepiel); odpowiednio: AAV, Reg. Suppl., vol. 1108, k. 236r–v; vol. 1101, k. 46r.

³⁸ CESXV, III, s. 470.

monarsze odpustu zupełnego zaznaczając, że zamiast pielgrzymować do Rzymu i odwiedzać przez piętnaście dni cztery bazyliki większe, może uczynić zadość obowiązowi, odwiedzając przez pięć dni (kolejno następujących po sobie lub co drugi dzień) cztery dowolnie wybrane przez siebie kościoły i odmawiając modlitwy *Ojciec Nasz* i *Zdrowaś Mario*³⁹.

Zarówno forma pisma z 20 marca (brewe), jak i jego treść dają do zrozumienia, że mamy do czynienia z dokumentem o ograniczonym znaczeniu, jednym z wielu wystawianych w podobnych okolicznościach przez papieży od ponad wieku. Jako efekt misji dyplomatycznej przywilej tego rodzaju wydaje się skromny. Możliwe, że z powodu niestabilnej sytuacji na północy Włoch (ponowne zdobycie Mediolanu przez Ludwika „Il Moro”) Aleksander VI wolał wstrzymać się z podejmowaniem wiążących decyzji⁴⁰. W tym samym tomie, z którego pochodzi tekst wspomnianego brewe, znajduje się jeszcze inny dokument o niemal identycznej treści⁴¹. Niestety nie wiemy, kto był jego odbiorcą. Możemy jednakże podejrzewać, że w grę wchodził ktoś z najbliższego otoczenia monarchy.

ORGANIZACJA KRUCJATY ORAZ BULLE „UNIVERSO PENE” I „GRADIENTE DOMINE SUPER AQUAS”

Już dwa miesiące po rozmowach Aleksandra VI z posłami monarchów europejskich, a także po powrocie do Rzymu z Węgier i z Polski wysłannika papieskiego, sytuacja polityczna, zwłaszcza w północnych Włoszech (a to ze względu na zdobycie Mediolanu przez Francuzów) uległa zmianie i skłoniła papieża do działania. Mając za punkt wyjścia plan wojny z Turcją opracowany przez biskupa Torcello

---

³⁹ „Cum itaque, sicut nobis nuper per literas tuas ac eciam ex relatione dilecti filii Nicolai Wroblowsky canonici Cracoviensis, tui ad nos oratoris destinati, accepimus, tu pro singulari tua devozione summo opere desideres indulgentiam huius sacri anni iubilii centesimi consequi posse, nos te ab onere ad almam Urbem pro illa sequenda personaliter veniendi relevare ac anime tue salutis paternam charitatem consulere volentes, devotis tuis in hac parte supplicationibus inclinatis, tibi, ut hoc iubilii anno, in civitate oppido sive loco, in qua vel quo te moram trahere contigerit, quatuor ecclesias per te eligendas, quinque diebus continuis vel interpellatis visitando et ante altare maius illarum quinquies orationem dominicam et totiens salutacionem angelicam devote dicendo, ipsam plenissimam anni iubilii indulgentiam consequaris, quam consequeris, si quatuor basilicas et ecclesias dicte Urbis et extra eam, ad id deputatas et que dicto iubilii anno quindecim diebus a peregrinis et forensibus ad dictam Urbem propterea confluentibus visitari debent, personaliter visitares ac omnia alia adimplures, que pro dicta plenissima indulgentia consequenda requiruntur, auctoritate apostolica tenore presencium e specialis dono gratie indulgemus”; CESXV, III, s. 470.

⁴⁰ BACZKOWSKI 2012, s. 433.

⁴¹ Należy jednak zwrócić uwagę na pewną różnicę: nieznanemu odbiorcy zobowiązany jest odwiedzić cztery kościoły przez piętnaście, a nie pięć dni (CESXV, III, s. 470).

Stefana Taleazziego⁴², Aleksander VI wygłosił w połowie maja 1500 r.⁴³ na tajnym konsystorzu przemówienie dotyczące odpowiedzi państw chrześcijańskich na ekspansję Wysokiej Porty i postanowił wysłać ponownie na Węgry biskupa Cagli. Papież rozważał w szczególności nałożenie na cały kler europejski specjalnej dziesięciny, która pozwoliłaby mu pozyskać fundusze niezbędne dla obrony chrześcijaństwa⁴⁴. Wychodząc od nieprawdziwych informacji o rzekomej porażce zadanej Turkom przez wojska polsko-węgierskie⁴⁵, postanowił wystawić pierwsze dokumenty służące przyszłej krucjacie.

Bullą „Universo pene” z 22 maja 1500 papież nałożył wspomnianą specjalną dziesięcinę⁴⁶ na wszystkie bez wyjątków dobra kościelne na terenie królestw Polski i Węgier; jej celem było sfinansowanie wojny z Turcją⁴⁷. Tego samego dnia podobny akt wystawił dla Królestwa Francji⁴⁸. Aleksander VI jako główny motyw swoich działań wskazał atak turecki na oba władztwa jagiellońskie i obowiązek obrony wiary ciążyący na państwach chrześcijańskich. Ustalono, że pieniądze zostaną zebrane do dwóch skarbon, do których kluczami dysponować mieli królowie i prymasi (w Polsce arcybiskup metropolita gnieźnieński, a na Węgrzech arcybiskup metropolita Ostrzychomia)

⁴² FELICIANGELI 1917, s. 5–64.

⁴³ Wydaje się niemożliwe ustalenie dokładnej daty konsystorza. Choć wspomina o nim ambasador wenecki w Rzymie Paolo Cappello w liście wysłanym 17 maja 1500, to nie podaje dnia (SANUDO 1880, kol. 342–343). Burckardt natomiast, który zwykle opisuje tajne konsystorze, o tym akurat nie wspomina.

⁴⁴ SANUDO 1880, kol. 352, 354–355; PRIULI 1933–1937, s. 317; vide również SETTON 1978, s. 527.

⁴⁵ BACZKOWSKI 2012, s. 435.

⁴⁶ Od czasów soboru w Konstancji (1414–1418) prerogatywa papieża do nakładania specjalnej dziesięciny została znacząco ograniczona jedynie do szczególnych przypadków, a na jej zbiórkę niezbędna była od tej pory zgoda władcy państwa, na obszarze którego miała się odbywać (cf. STUMP 1989, s. 72–78). Na temat pochodzenia tej daniny LUNT 1934, s. 71–77.

⁴⁷ „Pro defensione fidei subsistente grandi necessitate huiusmodi, unam veram et integram decimam omnium fructuum reddituum et proventuum ecclesiasticorum secundum verum valorem annum quarumcunque cathedralium, etiam metropolitane aliarumque ecclesiarum, monasteriorum, prioratum et beneficiorum ecclesiasticorum secularium et quorumvis ordinum regularium, tam virorum quam mulierum, etiam mendicantium ex privilegio vel alias certos redditus habentium et militiarum etiam, quorum redditus ad hospitem deputati florent, in civitatibus terris et locis aliis temporalis dominio Wladislai et Iohannis Alberti, regum predictorum, subiectis et consistentibus, ab omnibus et singulis venerabilibus fratribus nostris archiepiscopis, episcopis [etc.], quibus iam decimam eis contingentem hic ad huiusmodi effectum [i.e. ad bellandum contra ipsos perfidos Turchos] persolvendam imposuimus [...]”. Edycja oryginalnej bulli (BKCz-MNK, 660 Perg.): CESXV, III, s. 478–482; dwie kopie: pierwsza — AAV, Reg. Vat. vol. 872, k. 76r–80r (stara foliacja: 133r–137r), edycja: THEINER 1860, s. 550–552; druga — AGAD, MK 17, k. 217v–218r.

⁴⁸ AAV, Reg. Vat. vol. 872, k. 80v–84v (stara foliacja: 137v–141v). 1 czerwca 1500 papież wystawił bullę „Quamvis ad amplianda” i na jej podstawie objął specjalną dziesięciną cały Kościół łaciński (BURCKARDUS 1911–1912, s. 220–224).

oraz biskup Cagli mianowany nuncjuszem i komisarzem papieskim⁴⁹. To właśnie ten ostatni miał w dalszej kolejności mianować asystujących mu subkolektorów⁵⁰.

W przypadku drugiej bulli, wystawionej 22 maja 1500⁵¹, mamy do czynienia z nadzwyczajnym przywilejem papieskim udzielonym Polsce i Węgrom, którego celem było zachęcenie ich do włączenia się w organizację krucjaty. Mimo starań podejmowanych przez oba kraje, od ponad półwiecza zagrożone ekspansjonizmem tureckim, to ostatecznie papieństwo wzięło na siebie zadanie pozyskania funduszy na sfinansowanie wysiłku wojennego i przekonania potęg europejskich do podjęcia walki z Turcją. Aleksander VI uczynił to, publikując bullę „Gradiente domino super aquas”. Do pewnego stopnia stanowiła ona „bullę-córkę” dokumentu „Orthodoxae fidei” z 18 września 1499, pozostawała jednak aktem nadzwyczajnym.

Papież udzielił jubileuszowego odpustu zupełnego wszystkim wiernym zamieszkałym na terenie królestw Polski i Węgier, którzy przez co najmniej rok walczyliby z Turkami, lub też w inny sposób przynajmniej przez sześć miesięcy wspomagali walkę z wrogami Kościoła⁵². Ponadto Aleksander VI pozwolił uzyskać

⁴⁹ „Nostrum et dicte sedis nuntium et commissarium [...]”; CESXV, III, s. 480; cf. przypis 57.

⁵⁰ Rzeczywiście Gaspare Golfi nominował 21 listopada 1500 czterech subkolektorów: dwóch kanoników kapituły archikatedralnej gnieźnieńskiej — Klemensa z Piotrkowa i Pawła z Zaleszyc, oraz dwóch kanoników kapituły katedralnej poznańskiej — Jana Łukowskiego i Mikołaja Kotwicza (AC, I, s. 699–700).

⁵¹ Oryginalny dokument pergaminowy (BKCz-MNK, 661 Perg.) według mojej wiedzy nigdy nie został opublikowany ani w formie faksymile, ani drukiem (cf. SZELIŃSKA, TOMASZEWICZ 1975, s. 313; dokument został wspomniany także w CESXV, III, s. 482. Ponadto istnieją dwie kopie z epoki: pierwsza — AAV, Reg. Vat. vol. 872 k. 70r–75r (stara foliacja: 127r–132r), druga — AGAD, MK 17, k. 216r–217v. Edycja kopii watykańskiej: THEINER 1860, s. 547–550. W MK czytamy: „1416. Romae, 11 calend. iunii (21 maii). Alexander papa bullam anni jubilaei centesimi in favorem reipublicae Venetae instituti Hungariae, Poloniaeque regibus atque regnis mittit. XVII, 216” (AGAD, MK 17, k. 216; MRPS, 2, s. 89); „1417. Romae, 11 calend. iunii (21 maii). Alexander papa bullam de solvenda decima, secundum verum valorem omnium beneficiorum ecclesiasticorum, in favorem reipublicae Venetae edit. XVII, 217” (AGAD, MK 17, k. 217; MRPS, 2, s. 89). W obu zapisach data łacińska została rozwiązana błędnie, poprawny zapis to: „22 maii”.

⁵² Dyspozycja bulli może być interpretowana *sensu largo* i dotyczyć także innych nacji walczących z państwami chrześcijańskimi, jak choćby Tatarów: „Omnibus et singulis christifidelibus vere penitentibus et confessis, Regnorum et dominiorum Regum predictorum, et in eisdem Regnis et dominiis quomodolibet habitantibus et aliis quibuscumque, qui in expeditione huiusmodi contra prefatos Turchos cum prefatis Regibus, seu eorum vel alterius ipsorum exercituum capitaneis et ductoribus per annum interfuerint, seu in castris dictorum exercituum capitaneis et ductoribus per annum interfuerint, seu in castris dictorum exercituum aliquod opus ad huiusmodi expeditionem necessarium vel oportunitate fecerint, aut victualia et alia necessaria pro subventionem pugnantium in dictis castris, aut inibi pro opere expeditionis huiusmodi quomodolibet commorantium detulerint, et premissa seu aliquod eorum durante huiusmodi expeditione fecerint, plenissimam omnium peccatorum suorum, de quibus corde contriti et ore confessi fuerint, veniam et remissionem etiam huius sacri anni iubilei centesimi, et que proficiscentibus in subsidium terre sancte concedi censuevit et concessa est, ac ipsum iubileum per presentes elargimur. Ac volumus et apostolica auctoritate decernimus ac concedimus, ut tam predicti,

ten sam odpust zupełny także i tym, którzy złożyliby ofiarę pieniężną w wysokości jednej czwartej wszystkich wydatków koniecznych do podjęcia wyprawy do Rzymu i piętnastodniowego w nim pobytu⁵³. Nie wspomniał natomiast ani o obowiązku odbycia pielgrzymki do Wiecznego Miasta, ani o jakimkolwiek innym dotyczącym praktyk pobożnościowych. Do publicznej wiadomości nie został również podany czas trwania jubileuszu na ziemiach Polski i Węgier⁵⁴. W dalszej części dokumentu papież zwrócił się do spowiedników, udzielając im prawa rozgrzeszenia ze wszystkich grzechów, włącznie z tymi, których odpuszczanie zarezerwowane było dla Stolicy Apostolskiej⁵⁵. Na koniec Aleksander VI wyjaśnił, jak powinna przebiegać

---

quam qui commode ad huiusmodi expeditionem accedere non valentes, etiam utriusque sexus christifideles tam laici quam ecclesiastici, etiam religiosi, dictorum tamen Regnorum et dominiorum, alium vel alios suis expensis secundum suas facultates transmiserint, vice sua ad pugnandum, seu alias huiusmodi expeditionem iuxta necessitatem et oportunitatem adiuvandum, per annum seu ad minus per sex menses in dictis castris militaverint, aut aliquod ex dictis operibus peregerint, seu pecuniam propter ea necessariam in locis deputandis ad hec erogaverint, tam mittentes, etiam si duo, tres, seu si eorum facultates non sufficerent, etiam decem unum solum miserint, quam missi huiusmodi indulgentie et remissionis participes existant, quodque si post iter acceptum in via seu etiam in castris infra annum seu sex menses predictos decesserint, nichilominus huiusmodi plenissimam indulgentiam et remissionem ac Iubileum consequantur, ac quod omnes et singuli tam seculares quam ecclesiastici, etiam religiosi, et in quibuscumque ordinibus etiam presbiteratus constituti, absque alicuius irregularitatis incurso in subsidium huius tam sancte et pernecessarie expeditionis, et pro ipsius fidei catholice defensione interesse possint"; THEINER 1860, s. 548–549.

⁵³ „Et quia forsan incole et habitatores Regnorum et dominiorum predictorum ad Urbem pro huiusmodi iubileo anno presenti [...], personaliter accedere commode non poterunt [...], omnibus et singulis utriusque sexus tam secularibus quam ecclesiasticis, etiam religiosis, dictorum Regnorum et dominiorum, qui quartam partem de bonis et facultatibus suis eius, quod in veniendo ad Urbem predictam pro huiusmodi Iubileo consequendo, et inibi per quindecim dies iuxta tenorem litterarum apostolicarum desuper confectarum permanendo, ac in redeundo ad eorum domos iuxta ipsorum condiciones verisimiliter exponerunt, eidem expeditioni miserint, eaem auctoritate etiam presentium tenore iubileum et plenariam omnium peccatorum suorum remissionem elargimur, perinde ac si ecclesias predictas statuo tempore personaliter visitarent"; THEINER 1860, s. 549.

⁵⁴ Jan z Komorowa w swojej kronice, choć wskazał błędną datę początku obchodów Jubileuszu w Polsce (24 czerwca 1500), podał prawdopodobnie poprawną pierwotną datę jego zakończenia, tzn. Boże Narodzenie 1500 r., tożsamą z datą zakończenia Jubileuszu w Rzymie (która później została przesunięta na 6 stycznia 1501): „Anno deinde 1500 per patrem Iohannem celebratum est capitulum Poznanie pro festo Nativitatis Marie [8 września 1500] et tunc iubileus centesimus publicabatur in regno per quendam legatum apostolicum Conventualem [Gaspare Golfi był franciszkaninem — przyp. R.S.O.] et duravit iubileus a festo sancti Iohannis Baptiste [24 czerwca 1500] usque ad Nativitatem Cristi inclusive [25 grudnia 1500]. Practicantibus fratribus iubileum, multa pecunia pro defensione Podolie erat collecta"; MPH, V, s. 285–286.

⁵⁵ „Et ut Christifideles huiusmodi plenissime indulgentie facilius capaces efficiantur, ipsis et eorum cuilibet, ut confessorem ydoneum secularem vel religiosum eligere possint, qui eorum confessionibus diligenter auditis, eos et eorum quemlibet ab omnibus et singulis eorum peccatis, criminibus et delictis, etiam quantumcumque gravibus et enormibus, et ex quavis causa specialiter vel generaliter nobis et dicte sedi reservatis, etiam in litteris, que in die Cene domini publicari consueverunt, contentis, et etiam

ceremonia ogłoszenia bulli (po mszy o Duchu Świętym, której towarzyszyć miała uroczysta procesja wokół kościoła)⁵⁶. Wskazał także, że pieniądze zebrane w obu krajach w ramach świętowania Jubileuszu mogą zostać przeznaczone wyłącznie na krucjatę antyturecką, a na ich dysponenta wyznaczył Gaspara Golfiego. Wysłannik papieski został jednak zobowiązany do każdorazowego zasięgnięcia rady zarówno władców Polski i Węgier, jak i prymasów obu królestw⁵⁷. Dwuznaczność tej sytuacji (z jednej strony deklarowane pełne prawo przedstawiciela Stolicy Apostolskiej do dysponowania sumami jubileuszowymi, z drugiej zaś ograniczenie jego prerogatyw w tym zakresie przez konieczność zasięgnięcia rady władców i prymasów bez doprecyzowania, czy mogli oni w świetle prawa skutecznie blokować jego decyzje) przyczyniła się po kilku miesiącach do pojawienia się ostrych sporów między Gasparem Golfim a prymasem Polski kardynałem metropolitą gnieźnieńskim królewiczem Fryderykiem Jagiellończykiem.

Należy bardzo wyraźnie podkreślić, że tego rodzaju przywilej, dający możliwość uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego w czasie trwania Roku świętego bez konieczności pielgrzymowania do progów apostolskich, był w ówczesnej Europie ewenementem. Podobną decyzję papież podjął tylko raz⁵⁸, a dotyczyła ona jego własnej rodziny, czyli Borgiów, której przedstawiciel rządził hiszpańskim Księstwem Gandii (por. Tabela 1).

25 maja 1500 Aleksander VI wysłał do króla Jana Olbrachta dwa brewe. W pierwszym⁵⁹, po rytualnej pochwalie monarchy za podjęcie decyzji o włączeniu

---

talibus, de quibus presentibus speciale oporteret fieri mentionem, conspirationis in personam vel statum Romani pontificis seu sedem predictam, falsitatis litterarum, supplicationum et commissionum apostolicarum, delationis armorum et aliorum prohibitorum ad partes infidelium, invectionis manuum violentarum in Episcopos vel alios prelatos superiores casibus dumtaxat exceptis, ad effectum ipsam plenissimam indulgentiam consequendi in foro conscientie absolvere et penitentiam salutarem iniungere possit, auctoritate prefata de specialis dono gratie indulgemus"; THEINER 1860, s. 549.

⁵⁶ „Omnibus et singulis Archiepiscopis, Episcopis [etc.] in virtute sancte obediencie mandamus, quatenus cantata in eorum ecclesiis missa solemniter Spiritus sancti, et convocato populo has nostras litteras publicent, et in circuitu ecclesiarum processiones faciant solemnes [...]”; THEINER 1860, s. 549.

⁵⁷ „Et ut oblationes et suffragia, que per ipsos Christifideles ad effectum premissae expeditionis mittentur, bene et diligenter et fideliter conserventur, ac ad alios quam promissos usus non convertantur, volumus, quod Venerabilis frater Gaspar Episcopus Calliensis, noster ad Reges prefatos Hungarie et Polonie nuntius et commissarius destinatus, debite cum consilio Regum predictorum ac aliorum dictorum Regnorum prelatorum curet providere, quo oblationes et suffragia predicta sine ulla prorsus fraude, prout melius expedire cognoverit, ad huiusmodi effectum recipi, conservari et exponi possint, super quo sibi plenam, liberam et omnimodam harum serie concedimus facultatem, conscientiam suam super hoc plurimum onerantes”; THEINER 1860, s. 550.

⁵⁸ Precyzyjnie rzecz ujmując, także Księstwo Wołoskie, do którego pretensje zgłaszały zarówno Węgry, jak i Polska, otrzymało 26 września 1500 od Aleksandra VI bullę podobną do dokumentu „Gradiente domino”; cf. Tabela 1.

⁵⁹ CESXV, III, s. 482–484.

się do wojny z Turcją, a także po zachęceniu go do jak najszybszego działania⁶⁰, poruszył temat unieważnienia małżeństwa jego brata, króla Władysława czesko-węgierskiego, a na koniec zawiadomił o ponownym wysłaniu do Polski w charakterze posła Gaspara Golfiego⁶¹. Drugi list, wystawiony tego samego dnia, zawierał przywilej pozwalający królowi i stu wskazanym przez niego osobom obojga płci uzyskać jubileuszowy odpust zupełny bez konieczności pielgrzymowania do Rzymu. Warunkiem było dziesięciokrotne odmówienie w pozycji klęczącej, w ciągu siedmiu dni nie bezpośrednio po sobie następujących („interpellatis diebus”), przed dwoma lub trzema ołtarzami dowolnego kościoła wskazanego przez władcę, modlitw *Ojcze nasz* i *Zdrowaś Mario*⁶². Przywilej papieski stanowił odpowiedź na prośbę przedłożoną przez władcę⁶³ i jako taki nie miał bezpośredniego związku ani z planami krucjaty, ani z bullą „Gradiente domine” wystawioną trzy dni wcześniej.

OBCHODY JUBILEUSZÓW LAT 1450 I 1475 W POLSCE

W XV w. Królestwo Polski dwukrotnie uzyskało przywilej papieski umożliwiający jego mieszkańcom uzyskanie jubileuszowego odpustu zupełnego bez konieczności podróży do Rzymu. Przypadkiem lepiej udokumentowanym jest Rok święty 1450. 7 grudnia tego roku⁶⁴, w odpowiedzi na suplikę króla Kazimierza Jagiellończyka, Królestwo Polski i Wielkie Księstwo Litwy otrzymały od papieża Mikołaja V przywilej ważny przez dziewięć miesięcy (od grudnia 1450 do sierpnia 1451 r., ostatecznie przedłużony do 31 grudnia⁶⁵), który dotyczył właśnie możliwości uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego na terenie obu państw w czterech wskazanych w dokumencie katedrach. Temu dokumentowi jeden z rozdziałów swoich

⁶⁰ „Restat, ut tua maiestas ad hoc gloriosum bellum forti ac festinanti animo accingatur suosque predecessores, qui pro regni sibi commissi situ robore militarique virtute propugnaculum ac antemurale cristianorum adversus ipsorum Turcorum impetus esse consueverunt, in hac tanta laude memorandoque opere non solum imitari et equare, sed etiam superare videatur”; CESXV, III, s. 483.

⁶¹ „Episcopum Calliensem oratorem nostrum [...]”; CESXV, III, s. 483.

⁶² „Tibi ac centum personis utriusque sexus per maiestatem tuam nominandis, ut durante hoc anno iubilei duo aut tria altaria alicuius ecclesie per eandem maiestatem tuam eligenda, septem etiam interpellatis diebus devote visitando et ante illa decies oracionem dominicam et tociens salutacionem angelicam flexis genibus dicendo, omnes et singulas plenissimas indulgencias ac peccatorum remissiones et iubileum consequamini [...]”; CESXV, III, s. 484.

⁶³ „Votis tue maiestatis, his presertim, que salutem animarum concernunt, favorabiliter annuentes [...]”; CESXV, III, s. 484.

⁶⁴ CDCV, I, s. 225–228; kopia: AAV, Reg. Vat. vol. 393, k. 17–18. Papież udzielił także przywileju odpustu zupełnego księciu mazowieckiemu Bolesławowi IV, jego małżonce i stu poddanym obojga płci (THEINER 1861, s. 83–84).

⁶⁵ Edycja oryginału bulli z 12 lipca 1451: CECV, I, s. 232–234; kopia: AAV, Reg. Vat. vol. 396, k. 145r–v.

Roczników poświęcił Jan Długosz⁶⁶. Podobny przywilej wystawił papież Sykstus IV z okazji Jubileuszu roku 1475⁶⁷.

PROKLAMACJA JUBILEUSZU ROKU 1500 W POLSCE

Teksty źródłowe polskiej proveniencji traktujące o obchodach Jubileuszu ustanowionego przez papieża Aleksandra VI są bardzo skąpe, co dotyczy zarówno ich liczby, jak i obfitości przekazywanych przez nie informacji. Dotyczą one niemal wyłącznie dwóch momentów, mianowicie ceremonii publikacji bulli papieskiej „*Gradiente domino*” oraz obchodów Jubileuszu w diecezji poznańskiej od 1 do 3 listopada 1503.

Uroczyste ogłoszenie treści przywileju Aleksandra VI miało miejsce w Krakowie 30 sierpnia 1500, a zatem w ostatnią niedzielę miesiąca. Nie mając do dyspozycji żadnego szczegółowego opisu omawianego wydarzenia, musimy się zadowolić kilkoma lakonicznymi zdaniem zawartymi w kronice wielkopolskiego klasztoru w Trzemesznie, a także wyimkami z kronik Macieja z Miechowa i Bernarda Wapowskiego.

---

⁶⁶ „Opera enim et intercessione Sbignei cardinalis Nicolaus papa quintus annum iubileum pro universo Regno Polonie et Ducatu Magno Lithuanie concesserat a mense Decembri usque ad finem Augusti duraturum ea lege, ut quilibet illum merei volens in Cracoviensi aut Gnesnensi aut Leopoliensi vel Vlnensi ecclesia in capsā ad hoc ordinata medietatem earum expensarum, quas in eundo Romam et redeundo et illic quindecim diebus stando, verisimiliter esset expositurus, reponeret et quatuor ecclesias consignatas per ordinarium tribus diebus continue vel interpellatim visitaret. Ordinavitque idem Nicolaus papa, ut medietas pecuniarum reponendarum pro Casimiro rege cederet pro defensione catholicorum a Tartaris convertenda, quarta pars Sophie regine applicaretur necessitatibus, que virgines pauperes sui generis desponsare consueverat. Reliqua quarta pars ipsi Nicolai pape consignaretur ad ecclesias urbis reficiendas. Confluebat pro consequenda tali gracia magnus Cracoviam populorum numerus. Sed multo maior cepeit confluere, postquam eiusdem Sbignei cardinalis opera medietas pecuniarum in sumptus Romani itineris expendarum ad quartam partem restricta erat, et lapso mense Augusto gracia predicta cum restrictione quarte partis ad primam diem Ianuarii prorogata. Tunc enim certatim sine discrecione sexus, ex universis angulis regni plurimi fideles Cracoviam ad merendum gracia huiusmodi concurrebant, aliis locis, videlicet Gnesna, Leopoli, et Vilna, preteritis et contemptis, quasi Cracovia loci dignitate aliquid ipsi gracia auctoritatis adiceret vel virtus graciae ibi esset prestancior. Proper quod in capsis Gnesnensis, Leopoliensis et Vlnensis ecclesiarum parum de pecunia compertum est. Cracovie vero tres capse notabiles plene aureis et latis grossis minuta quoque pecunia congeste”; DŁUGOSZ, XII/1, s. 118; cf. SZYMBORSKI 2011, s. 429–430 (oddzielne przywileje dla czterech katedr, tj. gnieźnieńskiej, lwowskiej, krakowskiej i wileńskiej, wszystkie wystawione 7 grudnia 1450).

⁶⁷ SZYMBORSKI 2011, s. 474 (bulla wystawiona 11 października 1475; jako kościoły jubileuszowe wskazano w niej te same cztery katedry wymienione w przywileju Marcina V z 7 grudnia 1450).

Pierwsze ze wspomnianych źródeł to kronika klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Trzemesznie, położonego na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej⁶⁸. Czytamy w niej, że w niedzielę 30 sierpnia 1500 została opublikowana bulla papieška umożliwiająca uzyskanie jubileuszowego odpustu zupełnego bez konieczności pielgrzymowania do Rzymu. Nie znajdujemy jednakże opisu treści samego dokumentu ani ceremonii jego ogłoszenia (w przeciwieństwie np. do kroniki Bernarda Wapowskiego). Możemy jedynie przypuszczać, że uroczystość odbyła się w katedrze krakowskiej w obecności króla⁶⁹. Anonimowy autor zamieścił za to listę grzechów, których odpuszczanie było zarezerwowane dla Stolicy Apostolskiej (wielokrotnie wymienianych w przywilejach papieskich)⁷⁰. Sugeruje on, że z tych przewin nie mogli udzielać rozgrzeszenia penitencjarze wyznaczeni przez polskich biskupów. Mieli natomiast prawo uwalniać od ślubów dotyczących odbycia pielgrzymki do Rzymu, a także dyspensować w przypadku tzw. nieregularności (*irregularitates*). Informacja dotycząca tzw. rezerwatów papieskich wydaje się nieprawdziwa przede wszystkim w zestawieniu z treścią bulli papieskiej „Gradiente domino”, a także w świetle wcześniejszej praktyki udzielania jubileuszowego odpustu zupełnego dla ziem polskich. Dość wspomnieć o Roku świętym 1450, kiedy papież Mikołaj V udzielił penitencjarzom czterech katedr polskich i litewskich uprawnień spowiedników bazyliki świętego Piotra, a zatem zezwolił im na udzielanie rozgrzeszenia ze wszystkich grzechów, także tych podlegających wyłącznie papieskim prerogatywom⁷¹.

Maciej z Miechowa pozostawił krótki opis liturgii (wspomniął o uroczystej procesji z kościoła Mariackiego do katedry wawelskiej w obecności monarchy) towarzyszącej publikacji bulli⁷². Opis ten, mimo stosunkowo odległego od tych wydarzeń czasu publikacji samej kroniki (1519/1521), pozostaje dla nas głównym świadec-

⁶⁸ „Item anno 1500 portatus jubileus annus fuit a pena e a culpa ad Cracoviam et publicatus est die dominico, hac III feria ante Egidium [30 sierpnia 1500 — przyp. R.S.O.], una cum crucibus. In quo quattuor duntaxat casus Sanctissimo reservati erant, videlicet: conspiratio contra papam, falsatio litterarum eius, portatio armorum contra Christianos infidelibus et elevatio manuum in episcopum et maiores prelatos ecclesie. In aliis autem data fuit dispensatio, tam in votis, quam irregularitatibus”; MPH, III, s. 258.

⁶⁹ O obecności króla wspomina Miechowita, cf. przypis 73. Z itinerarium Jana Olbrachta wiemy, że monarcha spędził ostatnie dni sierpnia i pierwsze dni września 1500 r. właśnie w stolicy (PAPÉE 2006, s. 247).

⁷⁰ Cf. MPH, V, s. 286.

⁷¹ Cf. CDCV, I, s. 228.

⁷² „Ad quem [ok. 22 lipca 1500 — przyp. R.S.O.] legatus Alexandri papae sexti Caspar Episcopus Calliensis (homo callidus & facundus) advenit. Et iubileum cum cruciata contra paganos, die dominica quae fuit 30 Augusti, Cracoviae de ecclesia sanctae Mariae in circulo processionatim in ecclesiam Cathedralalem incedendo rege Alberto sequente, publicavit, Et mox thartari iterum irruerunt [...]. Anno domini 1500, Iubileus annus centesimus sub Alexandro papa sexto, tot anno Romae duravit & peragebatur. Confluebatque multitudo hominum pro capescendis indulgentijs ex toto orbe christianorum”; MIECHOWITA 1521, s. 354, 360.

twem, co więcej dostarczonym przez naoczny świadka i uczestnika obchodów Jubileuszu roku 1500 zarówno w Rzymie, jak i w Krakowie. Przejdźmy do informacji przekazanych przez Bernarda Wapowskiego. W swej kronice zamieścił on opis, którego punktem wyjścia jest stosowny *passus* z dzieła Miechowity⁷³. Obaj autorzy wymienili imię legata papieskiego Gaspara Golfiego, z którego rąk król i episkopat otrzymali przywilej papieski. Opis samej liturgii autorstwa Wapowskiego jest raczej lakoniczny, jednak w porównaniu z Miechowitą podał on kilka dodatkowych informacji: liturgia była wyjątkowo uroczysta i wzięło w niej udział licznie zgromadzone wyższe duchowieństwo, sama publikacja bulli miała miejsce w kościele katedralnym na Wawelu (u Miechowity ta informacja wprost nie pada); Wapowski nie wspomina natomiast o procesji, która wyruszyła z Rynku.

JUBILEUSZ W DIECEZJI POZNAŃSKIEJ W 1503 R.

Prawdopodobnie na początku 1503 r.⁷⁴ papież Aleksander VI wydał jeden z ostatnich (jeśli nie ostatni) przywilej dający możliwość uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego tym, którzy nie pielgrzymowali do Rzymu. W bulli dla diecezji poznańskiej⁷⁵, bo o niej mowa, papież wymienił w arendze dwa powody wystawienia dokumentu⁷⁶. Pierwszym była konieczność zgromadzenia pieniędzy na wzniesienie

⁷³ „Tot ac tantis Polonorum calamitatibus permotus Alexander ejus nominis Sextus Romanus Pontifex legatum Apostolicum in Poloniam misit Casparem Antistitem Calliensem, hominem experientie multe et facundum, qui jubileum cum cruciata contra hostes barbaros attulit, quam die Augusti penultima, Alberto rege et multis purpuratis presentibus, in templo arcis augustissimo ritu et multa sacrorum cerimonia publicavit”; WAPOWSKI 1874, s. 37.

⁷⁴ Oryginał bulli z 1503 r. się nie zachował, dlatego też wydanie bazuje na pozbawionej daty kopii watykańskiej: *Urkunden* 1892, s. 28–34 (AAV, Reg. Vat. vol. 871, k. 10r–14r (stara foliacja: 23r–27r)).

⁷⁵ Prawdopodobnie możliwość świętowania Jubileuszu roku 1500 raz jeszcze w 1503 roku została rozciągnięta także na diecezję kujawską: „A. 1503, Augusti 16, in capitulo generali. 1368. (I.166°). Inprimis [dni] annum iubileum ecclesie Poznan. per Smum.. Alexandrum papam VI-tum.. concessum ad petitionem et promotionem vener. dni Cristini de Bowanthowo canonici Wladislav. eiusdem iubilei commissarii a Rmo.. dno Epo Poznan. publicandum hic in ecclesia Wladislav. et diocesi tota admiserunt”; AC, I, s. 287.

⁷⁶ „Cum autem, sicut accepimus, licet civitas Poznaniensis menibus et muris illius custodiam circumdata sit, ecclesia tamen Poznaniensis in suburbiis ejusdem civitatis consistens et nullis muris circumdata diversarum gentium incursionibus exposita existit, et cum civitas et ecclesia predictae in confinibus plurium dominorum temporalium ac diversarum gentium et diversorum morum consistant, plures represalie et personarum etiam ecclesiasticarum per latrones et alios malefactores sepius fuerint, et sic capti et abducti coguntur captivitatem suam magna pecuniarum summa redimere, prout aliquo tempore jam decurso hujusmodi depredationes et abductiones facte fuerunt, ita ut episcopus predecessor in dicta ecclesia celebrando cogeret aliquando armatos ad sui custodiam in predicta ecclesia seu circa eam tempore hujusmodi celebrationis deputare, quia malefactores et latrones predicti, sicut Deum non timent, sic non erubescerent neque formidarent, etiam episcopum captivare, ut exinde postmodum magnam pecunie summam pro ejus relaxatione extorquerent”; *Urkunden* 1892, s. 29.

murów obronnych wokół regularnie najeżdżanej katedry poznańskiej (w latach bezpośrednio poprzedzających wydanie bulli katedra poznańska rzeczywiście została kilkakrotnie najechana). Przywilej wspomina także o nieznanym potwierdzeniu w innych źródłach uprowadzeniu biskupa poznańskiego Uriela Górki, bezpośredniego poprzednika Jana Lubrańskiego, odbiorcy dokumentu z 1503 r.; według Aleksandra VI do wspomnianego wydarzenia miało dojść w czasie mszy sprawowanej przez hierarchę⁷⁷. Drugim powodem miało być wyrażone przez wielu wiernych diecezji poznańskiej pragnienie uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego⁷⁸. Papież tym razem okazał się hojniejszy niż zwykle, gdyż nie tylko udzielił upraszanej łaski wiernym, którzy z różnych powodów nie mogli wybrać się do Rzymu, lecz także tym, którzy mogli, ale tego nie zrobili, oraz tym, którzy udali się do progów apostołskich i uzyskali już pożądany odpust jubileuszowy.

Wierni, oczywiście po odbyciu spowiedzi sakramentalnej i odprawieniu zadanej pokuty, zostali zobowiązani do odwiedzenia jednego z pięciu kościołów jubileuszowych wymienionych w bulli i zapłacenia jednej czwartej kwoty potrzebnej na pobyt w Rzymie i podróż w obie strony⁷⁹. W bulli doprecyzowano, że możliwość uzy-

⁷⁷ Uprowadzenie biskupa z katedry w czasie sprawowanej przez niego mszy wydaje się nie tyle wydarzeniem przystającym do realiów Polski XV w., ale topossem odnoszącym się do, niekiedy rzeczywiście zaistniałych, wydarzeń z wczesnego średniowiecza.

⁷⁸ „Sed cum fructus mense episcopalis dicte ecclesie ad tantam impensam [odrestaurowanie katedry i budowa murów obronnych — przyp. R.S.O.] non sufficient, sed sint propterea ad id Christifidelium suffragia plurimum oportuna et quam plures duces, comites, barones, nobiles, cives, incole, habitatores, ecclesiastici, etiam religiosi et seculares ac alie persone utriusque sexus partium illarum devotissimi quidem et affecti ac cupidi salutis animarum suarum et indulgentiarum dicte urbis et, qui anno jubilei hujusmodi durante basilicas et alias ipsius urbis ecclesias pro consequenda indulgentia jubilei hujusmodi libenter visitassent, si senio, debilitati corporis valitudine, infirmitatibus, inopia, impotentia, divinorum humanorumque obsequiorum ac aliorum negotiorum occupatione aut alias impediti seu detenti non fuissent, aut itineris distantiam aut maris discrimina aliosque sinistros eventos non formidassent, sintque etiam aliqui, qui nullo impedimento astricti basilicas et ecclesias ipsas visitare non proposuerunt, desiderant tamen indulgentiarum hujusmodi fieri participes, nos, qui cunctorum fidelium animarum salutem intensius desideramus et ecclesiarum quarumlibet presertim cathedralium, que domus Dei sunt, et felicem statum ac eis presidentium prelatorum securitatem, quantum cum Deo possumus, procuramus, tam salutem animarum earumdem Christifidelium quam ejusdem ecclesie Poznaniensis conservationi ac illius et venerabilis fratris nostri Johannis moderni et pro tempore existentis episcopi Poznaniensis securitati et tranquillitati, quantum cum Deo possumus, consulere et providere, et cum in presentiarum diversis oneribus gravati etiam pro defensione jurium Romane ecclesie et propulsatione inimicorum eorum, qui multa bona ab ea et nobis receperunt et ex illius adipe ditati contra eam et nos cornua erexerunt, nequeamus de nostris facultatibus eisdem ecclesie et episcopo Poznaniensi subvenire, archiepiscopos, episcopos, abbatibus, duces, comites, barones, nobiles, cives, incolae, habitatores et alios Christifideles predictos ad impedimendum ad id oportuna auxilia peccatorum remissionibus et indulgentiis incitantes, ut per temporalia, que erogaverint, felicitatis eterne premia consequantur, auctoritate apostolica tenore presentium statuimus et ordinamus [...]”; *Urkunden* 1892, s. 29–31.

⁷⁹ „Auctoritate apostolica tenore presentium statuimus et ordinamus, quod abbates, duces [ecc.] et omnes alii Christifideles utriusque sexus partium predictarum, cujuscunque dignitatis, status, gradus,

skania odpustu zupełnego dotyczyła tylko trzech pierwszych dni listopada 1503 r., tj. od pierwszych niesporów uroczystości Wszystkich Świętych, aż do niesporów trzeciego dnia⁸⁰. Aleksander VI polecił także biskupowi Lubrańskiemu wyznaczenie odpowiedniej liczby prezbiterów do słuchania spowiedzi⁸¹. Zaznaczył, że ci ostatni przez czas trwania poznańskiego Jubileuszu mieli się cieszyć prerogatywami penitencjarzy bazyliki świętego Piotra (rezerwy papieskie)⁸². Chorzy i wszyscy ci, którzy nie byłiby w stanie pielgrzymować do jednego z wyznaczonych kościołów, mogli uzyskać jubileuszowy odpust zupełny, płacąc równowartość sumy potrzebnej im na tygodniowe utrzymanie we własnym domu⁸³.

ordinis, conditionis, nobilitatis et preeminentie existant, ecclesiastici etiam religiosi et seculares vere penitentes et confessi, qui post solemnem publicationem presentium in partibus illis factam in sancti Michaelis Poznaniensem et in Warszovia [zapewne Wschowca, czyli Wschowa] in sancte Hedvigis ac in Warschowa in undecim millium virginum, necnon in Sabyn in sanctorum Symonis et Jude, necnon in Baszraozovo [Laszcaozovo, dziś Łaskarów; przyp. — R.S.O.] opidorum Poznaniensis diocesis ecclesias omnium sanctorum festivitibus a primis vespers singularum festivitatum predictarum usque ad vespers tertie diei sequentis easdem festivitates respective sequentium devote visitaverint et in capsis ad hoc in singulis ecclesiis predictis per dictum Johannem episcopum Poznaniensem, quem ad hoc et alia infra scripta peragenda commissarium apostolica auctoritate prefata earundem tenore presentium deputamus, vel ab eo substituendos deputandis quartam partem ejus, quod visitando limina eorundem apostolorum Petri et Pauli et alias basilicas dicte urbis et extra eam pro consecutione jubilei hujusmodi deputatas tam in eundo de locis suis ad urbem predictam, quam redeundo de eadem ad loca predicta verisimiliter exponerent, vel alias juxta ejusdem Johannis episcopi et commissarii seu ab eo deputandorum ordinationem predictam aut eorum arbitrium effectualiter posuerint, eandem prorsus indulgentiam anni jubilei et plenissimam peccatorum remissionem consequantur, quam consecuti fuissent, si predicto anno millesimo quingentesimo jubilei hujusmodi basilicas et ecclesias ad id in eadem urbe et extra eam deputatas juxta nostram et predecessorum nostrorum ordinationem hujusmodi personaliter visitassent ac omnia alia implevissent, que pro consecutione indulgentiarum hujusmodi quomodolibet requirebantur"; *Urkunden* 1892, s. 30–31.

⁸⁰ Licząc zatem według współczesnej rachuby czasu od wieczora 31 października do wieczora 3 listopada 1503.

⁸¹ „Et ut fideles ipsi hujusmodi indulgentie commodius possint fieri participes, prefatis Johanni episcopo et commissario vel ab eo substituendis in qualibet ecclesiarum earundem certum numerum presbyterorum secularium vel religiosorum, de quo eis videbitur, ad audiendas confessiones eorundem fidelium pro indulgentia hujusmodi consequenda ad ecclesias ipsas confluentium deputandi ac eisdem presbyteris secularibus vel regularibus, quos per prefatum Johannem episcopum et commissarium vel ab eo substituendos ad id deputari contigerit, in dictis vigiliis et festivitibus eorundem fidelium confessione diligenter audita eos ab eorum excessibus, criminibus et peccatis juxta facultatem per nostras litteras dilectis filiis penitentiariis in eadem basilica beati Petri deputatis attributam absolvendi auctoritate apostolica prefata earundem presentium tenore concedimus potestatem et facultatem"; *Urkunden* 1892, s. 31.

⁸² Wspomniane prerogatywy pojawiają się w bullach „Pastoris eterni” z 20 grudnia 1499 i „Cum in principio” z 4 marca 1500, zamieszczonych w dzienniku mistrza ceremonii papieskich (BURCKARDUS 1911–1912, s. 183–184, 196–198; cf.: *Documents* 2018, s. 387–393; LEONETTI 1880, s. 376).

⁸³ „Et ne illi, qui aliquam ex ecclesiis predictis pro consequenda indulgentia hujusmodi commode visitare non poterunt, utriusque sexus, utpote infirmi, decrepiti, valitudinari, divinisque aut humanis

Aleksander VI nie pozostawił miejsca na domysły w sprawie wydatkowania zgromadzonych przy tej okazji sum jubileuszowych oraz tego, kto ma dysponować kluczami do skarbon. Jeśli chodzi o ofiary pochodzące od wiernych, nakazał, by dwie trzecie zebranej kwoty zostało przeznaczone na budowę muru obronnego wokół miejscowej katedry⁸⁴, reszta miała zaś trafić do rąk kolektora Kamery Apostolskiej, którym od 1501 r. był Jan Turzo⁸⁵. Nie zostało jednakże wyjaśnione, na jaki cel miała być przeznaczona owa pozostała jedna trzecia (walka z niewiernymi?). Klucze do skarbon miały trafić do rąk biskupa poznańskiego, kapituły katedralnej, kolektora papieskiego i wreszcie do dwóch godnych zaufania członków kleru świeckiego bądź zakonnego, wybranych przez komisarza papieskiego (czyli biskupa poznańskiego)⁸⁶. Bulla zawierała także rytualne ostrzeżenie dla tych, którzy ośmieliliby się przywłaszczyć sobie pieniądze jubileuszowe.

---

serviciis mancipati effectum careant indulgentie antedictae, volumus, quod hii, si hujusmodi aut aliis quibusvis impedimentis dictas ecclesias visitare non poterint, vere penitentes et confessi ad capsas predictas per fideles manus transmiserint, quantum per unam ebdomadam integram in victualibus cum eorum familia exponere consueverint, eandem prorsus indulgentiam anni jubilei consequantur, ac si loca hujusmodi indulgentiarum personaliter visitarent”; *Urkunden* 1892, s. 31–32.

⁸⁴ Poznańskie sumy jubileuszowe z 1503 r. zostały rzeczywiście wydane na budowę muru wokół katedry w latach 1504–1512. Poza tym zbudowano dwa nowe mosty na Ostrów Tumski wraz z wieżami; prace trwały aż do 1549 r. (NOWACKI 1959, s. 116–117; w przypisie 96 na s. 116 zostały wymienione teksty źródłowe proveniencji kapitulnej na ten temat; o szczegółach prac budowlanych przy katedrze poznańskiej na przełomie XV i XVI w. vide s. 115–120; cf. WAWRZYŃIAK 1999, s. 136–139).

⁸⁵ „Pro duabus partibus in premissam causam, videlicet pro constructione murorum dicte civitatis Poznaniensis et non in alios usus omnino et pro tertia parte fideliter nobis et camere apostolice, sive ejus fructuum et proventuum in regno Polonie collectori assignare procuret” (*Urkunden* 1892, s. 32; cf. przypis 108). Chciałbym w tym miejscu zaznaczyć, że nie zgadzam się z uwagami Wojtyski na temat istoty kolektoratu Kamery Apostolskiej w Polsce XV w. (WOJTYSKA 1977, s. 29–32). Nie mają one potwierdzenia w materiale źródłowym i zostały w pełni zastąpione dobrze udokumentowanymi analizami Kowalskiego (KOWALSKI 2008; KOWALSKI 2014). Kolektorami papieskimi nie byli przeważnie biskupi poznańscy, jak chce Wojtyska, dlatego też nie należałoby tłumaczyć dwukrotnych obchodów Jubileuszu roku 1500 w diecezji poznańskiej tą nieprawdziwą informacją. Konieczność zebrania funduszy na budowę murów obronnych dookoła katedry poznańskiej wydaje się powodem wiarygodnym i wystarczającym. Jan Turzo pochodził z Krakowa i był członkiem kleru tamtejszej diecezji. Owszem, był kanonikiem poznańskim, ale także członkiem szeregu innych kapituł katedralnych i jednym z najskuteczniejszych „łowców beneficjów” w ówczesnej Polsce.

⁸⁶ „Volumus, quod prefatus Johannes episcopus et commissarius vel ab eo substituendi in singulis predictis ecclesiis unam capsam cum quattuor clavibus, quarum una penes eum et alia penes capitulum Poznaniense, tertia vero penes collectorem fructuum camere apostolice in regno Polonie pro tempore existentem, quarta vero penes duos notabiles viros ecclesiasticos regulares sive seculares vel, de quibus ipsis commissario vel substituendis videbitur, fide ac facultatibus ydoneos deponantur, ordinet et quitquid ex una quaque capsam extrahi contigerit, per auctenticas personas annotari et illud totum per dictum Johannem episcopum et commissarium recipiendum [...]”; *Urkunden* 1892, s. 32.

Więcej problemów stwarza badaczom drugie świadectwo⁸⁷, w którym mowa o poznańskich obchodach Jubileuszu. Raz jeszcze przychodzi nam posiłkować się kroniką klasztoru w Trzemesznie. Pierwszy kłopot interpretacyjny spowodowany jest brakiem datacji rocznej interesującej nas wzmianki⁸⁸. Z kontekstu możemy wywnioskować, że pod sformułowaniem „eodem anno” kryje się rok 1503. Druga wątpliwość dotyczy podanej przez anonimowego kronikarza daty miesięcznej i dziennej obchodów. Twierdzi on, że zaczęły się w święto Wniebowstąpienia Pańskiego i trwały aż do nieszporów następującej po niej soboty („ipso die Ascensionis et sequentibus usque ad vespervas sabbati inclusive”), a zatem od 25 do 27 maja 1503. Szczegół ten wydaje się nieprawdziwy. W bulli Aleksandra VI znajdujemy zupełnie inną informację: „omnium sanctorum festivitatis a primis vespervis singularum festivitatis predictarum usque ad vespervas tertie diei sequentis eadem festivitates [...]”⁸⁹. Zestawiając oba świadectwa, widzimy tę samą liczbę dni (uroczystość Wniebowstąpienia miała tę samą klasę, co święto Wszystkich Świętych), jednakże bulla wspomina o dacie pięć miesięcy późniejszej. Oczywista rozbieżność datacji omawianych wydarzeń w obu źródłach zdaje się niemożliwa do uzgodnienia. Kronika trzemeszeńska została zredagowana bezpośrednio po nich, nie może być zatem mowy o zwykłych kłopotach z pamięcią autora⁹⁰. Mało prawdopodobne wydaje się także to, że kronikarz miał na myśli Jubileusz w diecezji gnieźnieńskiej, na której obszarze znajdował się klasztor, ponieważ Lubrański otrzymał przywilej papieski tylko dla swojego biskupstwa⁹¹. Pamiętając o sygnalizowanych wcześniej błędnych informacjach zawartych w kronice trzemeszeńskiej (data rozpoczęcia obchodów Jubileuszu w Polsce w 1500 r., sprawa rezerwatów papieskich) sądzę, że należy przyjąć za prawdziwy przekaz zawarty w bulli, której wydanie bazuje na wiarygodnej kopii z Rejestrów Watykańskich.

Krótki *passus* kroniki klasztoru w Trzemesznie dostarcza nam jeszcze innych informacji: autor zaznaczył, że biskup poznański wystąpił w swojej diecezji w roli komisarza papieskiego dla Jubileuszu, następnie raz jeszcze wymienił tzw. rezerwaty papieskie⁹², a na koniec podał sumę pieniędzy zebranych w trakcie miejsco-

---

⁸⁷ „Item eodem anno, ipso die Ascensionis et sequentibus usque ad vespervas sabbati inclusive, fuit iubilaeus datus per commissarium eius primum, Reverendum Patrem Dominum Episcopum Poznaniensem et qui fuit Rome anno 1500, exceptis casibus: voto castitatis et religionis Romano et Ierolimitano, conspiratione contra papam et iniectione manuum in maiores ecclesie prelatos et delacione armorum ad infideles contra Christianos. In quo collecta pecunia decem florenorum et 6 gr. fuit”; MPH, III, s. 258.

⁸⁸ Wzmianki nie zawsze ułożone są w porządku chronologicznym, co zachęca do tworzenia różnych hipotez (cf. WOJTYSKA 2001, s. 545).

⁸⁹ *Urkunden* 1892, s. 31.

⁹⁰ Pod datą 20 czerwca 1501 pisze np.: „Eodem anno, dominica post octavas Corporis Christi, primicias celebravi, anno nativitatis mee 31”; MPH, III, s. 258.

⁹¹ Zatem nie tak, jak chciałby Wojtyśka, który nie zna bulli Aleksandra VI dla diecezji poznańskiej (WOJTYSKA 2001, s. 545).

⁹² Tę samą listę grzechów zawierają także przywileje papieskie dla penitencjarzy bazyliki świętego Piotra, cf. LEONETTI 1880, s. 376.

wych obchodów Roku świętego („decem florenorum et 6 gr”)⁹³, o czym będzie jeszcze mowa.

OBCHODY JUBILEUSZU 1500 R. W RÓŻNYCH KRAJACH

Aleksander VI, naśladowając swego poprzednika Sykstusa IV, w bulli „Consueverunt Romani Pontifices” z 12 kwietnia 1498⁹⁴ zawiesił aż do zakończenia Jubileuszu roku 1500 możliwość uzyskania jakiegokolwiek odpustu zupełnego poza Rzymem. Jednakże w bullach „Pastoris aeterni” z 9 grudnia 1500⁹⁵ i „Commissum nobis” z 16 grudnia tego samego roku⁹⁶ zezwolił na uzyskanie jubileuszowego odpustu zupełnego bez konieczności pielgrzymowania do Wiecznego Miasta, wyznaczając za datę końcową tego przywileju Święto Trzech Króli 1501 r. dla pielgrzymów bez względu na miejsce zamieszkania oraz Zielone Świątki 1501 r. dla mieszkańców Półwyspu Apenińskiego⁹⁷. W niektórych przypadkach jubileuszowy odpust zupełny został udzielony dopiero w roku 1502, a nawet w 1503⁹⁸. Należy jednak podkreślić, że wspomniane bulle zostały opublikowane w ostatnich tygodniach Roku świętego i wprowadzone w życie na szerszą skalę już po zamknięciu drzwi świętych, a zatem po oficjalnym zakończeniu Jubileuszu⁹⁹.

Obie wspomniane bulle stanowią dwa kolejne przykłady tzw. bull-matek, o których była mowa na początku niniejszego artykułu. „Orthodoxae fidei” z 18 września 1499 stanowi wzór dla dokumentów wystawionych dla królestw Polski i Węgier 22 maja 1500, a także dla Księstwa Wołoszczyzny z 26 września 1500. Wszystkie wspomniane dokumenty łączy możliwość uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego bez konieczności pielgrzymowania do progów apostolskich i jeszcze w czasie trwania Roku świętego. Ten ostatni element pozostawał w jaskrawej sprzeczności z legislacją Aleksandra VI z lat 1498–1499¹⁰⁰. Pod koniec roku 1500 papież przedłużył czas trwania Jubileuszu w Rzymie, ale — co istotne — rozciągnął ową pralongatę także na kościoły partykularne. Nowe zasady uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego wyłożył we wspomnianych bullach „Pastoris aeterni” i „Commissum

⁹³ MPH, III, s. 258.

⁹⁴ Cf. przypis 26.

⁹⁵ BURCKARDUS 1911–1912, s. 254–260.

⁹⁶ BURCKARDUS 1911–1912, s. 250–251.

⁹⁷ Bullą „Commissum nobis celitus” z 30 kwietnia 1501 Aleksander VI ponownie odłożył datę końcową obchodów jubileuszowych, tym razem aż do 8 września 1501, święta Narodzenia Marii (*Documents* 2018, s. 396–397; cf. PAULUS 2000, s. 164; *casus wenecki: I libri* 2012, s. 48).

⁹⁸ Mowa o bullach wystawionych dla Królestwa Francji 19 stycznia 1502 (choć mieszkańcy niektórych diecezji tego państwa, np. orleańskiej, mieli możliwość uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego już w roku 1501) i dla diecezji poznańskiej z 1503 r., cf. PAULUS 2000, s. 164.

⁹⁹ Zagadnienie zostało przeanalizowane (choć nie wyczerpująco) przez PAULUS 2000, s. 164–165.

¹⁰⁰ Vide przypis 26.

Tabela 1. Przywileje odpustu zupełnego Jubileuszu roku 1500

L.p.	Państwo/diecezja/miasto	Data	Źródło	Bulla-matka
1	Polska, Węgry	22 V 1500	BKCz-MNK, Perg. 661; AAV, Reg. Vat. 872, k. 70r–75r [127r–132r]	„Orthodoxae fidei”
2	Księstwo Gandii	19 IX 1500	AAV, Reg. Vat. 882, k. 60v–62v	Inna
3	Wołoszczyzna	26 IX 1500	AAV, Reg. Vat. 882, k. 55r–60r	„Orthodoxae fidei”
4	Litwa	8 VI 1501	AAV, Reg. Vat. 668, k. 40r–41v	„Pastoris eterni”
5	Faenza (miasto i diecezja)	15 VII 1501	AAV, Reg. Vat. 871, k. 1r–3v	Inna
6	Burgundia i Niderlandy	przed 26 II 1501; 30 IX 1501	AAV, Reg. Vat. 768, k. 70r–75v [81r–86v]; AAV, Reg. Vat. 768, k. 76r–78r [87r–89r]	„Pastoris eterni”
7	Cesarstwo i Skandynawia	przed 23 X 1501	wspomniana: AAV, Reg. Vat. 768, k. 108v–110r [117v–119r]	brak informacji
8	Portugalia	23 X 1501	AAV, Reg. Vat. 768, k. 108v–110r [117v–119r]	Inna
9	Republika Wenecji	12 I 1502	AAV, Reg. Vat. 871, k. 15r–16r [32r–33r]	„Commissum nobis”
10	Francja wraz z lennami	19 I 1502	AAV, Reg. Vat. 871, k. 7r–v [20r–v]; lub: ibidem, 104r–v [146r–v]	„Commissum nobis”
11	Lotaryngia	po 29 IV 1502	AAV, Reg. Vat. 768, k. 92r–93v [103r–104v]	„Commissum nobis”
12	Poznań (diecezja)	1503	AAV, Reg. Vat. 871, k. 10r–14r [23r–27r]	„Pastoris eterni”

nobis”. Analizując Tabelę 1, możemy się zorientować, że rozwiązanie wykorzystane po raz pierwszy we wzmiankowanych dokumentach zostało powtórzone co najmniej sześć razy w przywilejach wydawanych w ciągu dwóch następujących lat (1501–1503). Treść prawdopodobnie zaginionej bulli wystawionej dla Cesarstwa i krajów skandynawskich można częściowo zrekonstruować na podstawie instrukcji opracowanych dla legata papieskiego Raymonda Peraudiego¹⁰¹.

WPLYWY ZE ZBIÓREK JUBILEUSZOWYCH W POLSCE

Powróćmy do obchodów Jubileuszu w Polsce. Mimo dostępności jedynie skąpej bazy źródłowej badacz Roku świętego 1500 w Koronie może uznać, że dopisuje mu jednak szczęście, ponieważ ma do dyspozycji wiele danych dotyczących zebranych przy tej

¹⁰¹ *Documents* 2018, s. 397–409.

okazji sum jubileuszowych. Tego rodzaju informacje zostały zawarte m.in. w pokwitowaniu¹⁰² wystawionym w styczniu 1502 r. kasztelanowi bydgoskiemu Andrzejowi Kościeleckiemu. Z dokumentu wynika, że król Jan Olbracht polecił swemu zaufanemu wypłacić żołd wojsku właśnie z pieniędzy jubileuszowych.

Oddzielnie wymienione zostały kwoty zebrane w poszczególnych walutach. Wykaz otwierają sumy jubileuszowe (*summae de jubileo*), które prawdopodobnie odpowiadają ofiarom wiernych za możliwość uzyskania odpustu zupełnego. Zgodnie z bullą „Gradiente domino” z 22 maja 1500, aby go uzyskać, należało — jak widzieliśmy — zapłacić jedną czwartą równowartości sumy potrzebnej do odbycia podróży do Rzymu i zapewnienia sobie dwutygodniowego w nim pobytu. Owe *summae de jubileo* zostały podzielone według rodzaju monety lub metalu, w którym zostały uiszczone: 3054 grzywny i 5 groszy (czyli 4887 florenów węgierskich), 17583 florenów obrachunkowych (złoty polski)¹⁰³ oraz 2173 złotych florenów (prawdopodobnie węgierskich)¹⁰⁴.

Drugą kategorię stanowią wpływy z ustanowionej przez Aleksandra VI dziesięciny. Zgodnie z bullą „Universo pene” z 22 maja 1500 specjalną dziesięciną papieską na organizację krucjaty przeciwko Turkom został objęty cały kler polski i węgierski. Zgodnie ze zwyczajem danin pochodzących od duchowieństwa nie nazywano jednak w Polsce dziesięciną, lecz *subsidium charitativum* lub, jak w analizowanym wykazie, *contributiones spirituales*. Jak czytamy w pokwitowaniu Kościeleckiego, od polskiego kleru wpłynęło 1318 grzywien i 13 groszy (czyli 2109 florenów węgierskich). W dalszej kolejności natrafiamy na sumę wpłaconą przez samego monarchę — 3918 grzywien (czyli 6269 florenów węgierskich) oraz przedmioty w złocie o łącznej wartości 10 570 florenów. W sumie Jan Olbracht zapłacił 16 839 florenów. Na końcu znajdują się ofiary pochodzące od szlachty w wysokości 7129 florenów. Podsumowując, kwota zebrana z okazji Jubileuszu roku 1500 w Polsce według rachunków Kościeleckiego wyniosła 51 260 florenów węgierskich.

¹⁰² „Andreas de Koscielec, capitaneus Bydgostensis, quietatur ab eo tempore, quo olim Joannes Albertus rex commiserat ei dispensationem pro militibus pecuniarum, de summis videlicet de Jubileo anno 1500 in regno Poloniae marcarum 3,054 et grossorum 5, in florenis vero per mediam sexagenam flor. 17,583, in auro flor. 2,713, item de contributionis spiritualibus marcarum 1,318 et grossos 13, item de pecuniis a rege 3,918, in auro flor. 10,570, item de exactionibus terrestribus et in nobilitate flor. 7,129. Cracoviae, post festum Conversionis S. Pauli, anno 1502” (*Inventarium* 1862, s. 391). Inny rachunek, dotyczący jednak tylko jakiejś bliżej nieokreślonej części wpływów jubileuszowych, został zamieszony w MK, cf. przypis 131.

¹⁰³ Na temat monet w Polsce schyłku XV w. vide GÓRCZAK 1999, s. 217 nn.

¹⁰⁴ Na potrzeby niniejszego artykułu precyzujemy: 1 floren węgierski = 1 dukat wenecki = 1 floren florencki = 1 floren Kamery Apostolskiej = 1 floren obrachunkowy (złoty polski). W czasach, o których mowa, różnice wartości między wymienionymi monetami były na tyle niewielkie, że nie mogły znacząco wpłynąć na nasze obliczenia. Jeśli chodzi zaś o przeliczniki: 1 grzywna = 48 groszy; 1 floren węgierski = 30 groszy; 1 grzywna = 1,6 florenów węgierskich (SPUFFORD 1986, s. 284–285).

O rzeczywistej wysokości wspomnianej sumy możemy się przekonać, zestawiając ją ze średnimi rocznymi wpływami Kamery Apostolskiej z Królestwa Polski i Wielkiego Księstwa Litwy z lat 1417–1484, które według obliczeń Marka Kowalskiego¹⁰⁵ wynosiły dwa tysiące florenów. Cały dochód ze wskazanych 67 lat XV w. oscylował zatem wokół sumy 129 tys. florenów. Z tej perspektywy zauważamy, że kwota zebrana w Polsce w drugiej połowie 1500 r. (i być może także na początku 1501) okazuje się stosunkowo wysoka, ponieważ stanowi prawie połowę wszystkich wpływów Kurii rzymskiej z Polski i Litwy z prawie siedmiu dekad XV w. Musimy jednak pamiętać, że o przeznaczeniu pieniędzy, o których mowa, zdecydował zawczasu papież, a szczegóły dotyczące ich rozdysponowania zawierała wspomniana wielokrotnie bulla z 22 maja 1500. Kwota 51 260 florenów węgierskich nie miała zatem stanowić jeszcze jednego źródła dochodu Kurii rzymskiej, a sfinansować wyprawę turecką, co mogło wpłynąć na hojność ofiarodawców.

Dysponujemy także rachunkiem wpływów z obchodów Jubileuszu roku 1500 w diecezji poznańskiej z początku listopada 1503 r.¹⁰⁶ Zebrana kwota wyniosła 111 florenów węgierskich, z czego ok. 11 florenów (6,5 grzywny i 9 groszy¹⁰⁷) złożono na ręce kolektora papieskiego Jana Turzona¹⁰⁸, 52 floreny wysłano do Rzymu na „potwierdzenie Jubileuszu”, a pozostałe 48 florenów (30 grzywien) otrzymał prawdopodobnie Mikołaj Oleski¹⁰⁹, prefekt fabryki katedry poznańskiej, z przeznaczeniem na budowę muru obronnego.

Niestety przedstawione na posiedzeniu kapituły katedralnej poznańskiej rachunki nie są w pełni jasne. Pierwsza z wymienionych sum, równa 11 złotym florenom węgierskim, stanowi wynagrodzenie heroldów mających oznajmić datę i miejsce Jubileuszu. Ta sama kwota jednak miała być zgodnie z opisem przeznaczona także dla kolektora papieskiego (na wynagrodzenie?). Bulla precyzowała, że dokładnie jedna trzecia zebranych pieniędzy powinna zostać przesłana za pośrednictwem kolektora do Kamery Apostolskiej. Na podstawie omawianych rachunków trudno ustalić z całą pewnością, czy chodzi o owe 11 florenów, czy też o drugą z wymienionych sum, to znaczy o 52 floreny węgierskie. Ta ostatnia określona została jako „potwierdzenie Jubileuszu”. Możliwe, że chodzi o zapłatę za papieski przywilej (choć nie wydaje się prawdopodobne i zgodne ze zwyczajem, by zapłata została uisz-

¹⁰⁵ KOWALSKI 2010, s. 221.

¹⁰⁶ „1503, Novembris 23, in capitulo. 951. (VI. 91°). Ratio dni Martini thesaurarii de pecuniis iubilei per eum expositis facta. — Item pro oneribus cursorum iubileum publicando et ad dnum Turzo collectorem apostolicum mittendo exposite sunt sex cum media marce et novem grossi [ok. 11 florenów — przyp. R.S.O.]; item Romam pro revalidacione iubilei LII floreni in auro Ungar. Item eodem die rationis huius facte s. Clementis recepte sunt XXX marce [48 florenów — przyp. R.S.O.] que ibidem date sunt dno Olessky fabricatori unico ad edificanda de novo laterificia deputato”; AC, I, s. 169.

¹⁰⁷ W kronice klasztoru w Trzemesznie wspomina się o bardzo podobnej kwocie („decem florenorum et 6 gr” = 6 grzywien i 4 grosze) jako o jedynej zebranej sumie, cf. MPH, III, s. 258.

¹⁰⁸ DEMBIŃSKI 2012, s. 478–480; cf. KOPIEC 1996, s. 713.

¹⁰⁹ DEMBIŃSKI 2012, s. 579–580.

czona już po zakończeniu obchodów Roku świętego w diecezji poznańskiej, a nie w chwili wystawienia stosownej bulli przez Aleksandra VI). Według innej hipotezy suma 52 florenów mogłaby stanowić wspomnianą kwotę przeznaczoną dla Kamery Apostolskiej, o której mowa w papieskim dokumencie. W tym przypadku jednak Stolica Święta otrzymałaby nie jedną trzecią, a niemal połowę (a dokładnie 47%) wszystkich zebranych pieniędzy.

Kolejne nieprecyzyjne sformułowanie w rachunkach kapituły poznańskiej odnajdujemy, analizując fundusze przeznaczone na budowę muru obronnego wokół katedry (48 florenów, zatem 43% ogólnej sumy, zamiast dwóch trzecich, jak nakażywała dyspozycja papieska z bulli jubileuszowej). Choć rachunki, o których mowa, także w innych partiach są niedoskonałe, to nie można nie zauważyć, że podział dochodów z Jubileuszu między Kamerą Apostolską a diecezją poznańską radykalnie różni się z dyspozycjami papieskimi. Suma 111 florenów wydaje się zdecydowanie zbyt niska zarówno w porównaniu z danymi o wpływach z Jubileuszu pochodzącymi z innych diecezji/miast (np. diecezja strasburska — ok. 300 dukatów (= florenów)¹¹⁰, miasto Budziszyn — 485 florenów¹¹¹), jak i w zestawieniu z taksą *servitium communis* samej diecezji poznańskiej, którą wpłacać musiał każdy nowo wybrany ordynariusz (400 florenów)¹¹². Powinniśmy jednak pamiętać, że chodziło o drugą już zbiórkę związaną z obchodami Jubileuszu roku 1500 w tym biskupstwie.

Podsumowując, ostateczna wartość ofiar zebranych w Królestwie Polskim w 1500 r. oraz w diecezji poznańskiej w roku 1503 wynosiła według dostępnych danych 51 371 złotych florenów węgierskich. Dokładne zliczenie sum jubileuszowych (niestety bez podania wysokości poszczególnych kwot) miało miejsce w Kurii rzymskiej dopiero 10 stycznia 1516(!)¹¹³.

Kwestia wykorzystania pieniędzy zebranych w Polsce, w tym zarówno ofiar od wiernych, jak i dziesięciny papieskiej, to osobne zagadnienie, które szybko stało się przysłowiową kością niezgody. Dla papieża i kurii było oczywiste, że zawarta w bulli

¹¹⁰ ROO 1924 s. 392.

¹¹¹ „zu Budissinn [...]. Summa alles gelds IIIIcLXXXV gulden”; *Urkundenbuch* 1883, s. 141–142.

¹¹² KOWALSKI 2010, s. 75; należy przy tym zaznaczyć, że wspomniana taksa, która w teorii powinna odpowiadać jednej trzeciej rocznego dochodu diecezji, w przypadku diecezji poznańskiej była z całą pewnością zaniżona. Raz ustalona na początku XIV w. nie uległa zmianie do końca średniowiecza; dla porównania taksa archidiecezji gnieźnieńskiej i diecezji krakowskiej wynosiły odpowiednio 5 tys. i 3 tys. florenów, cf. KOWALSKI 2010, s. 81.

¹¹³ „(6223) Bernardino Tholomaeo Ord. Fr. Minor. de observantia professori et commissario suo generali cismontano pecuniarum summas tempore Jubilaei Alexandro VI celebrati et ratione indulgentiarum a Julio II pro fabrica basilicae S. Petri de Urbe concessarum collectas petendi, exigendi, levandi et de receptis quietandi facultatem concedit et in virtute sanctae obedientiae et sub censuris omnibus, qui istas pecunias retinent, districtae praecipit, ut eas tradant. «Fide dignorum relatione percepimus» (Sadolet.) Arch. Stat. senense, Diplomat. ad a. 1514” (*Leonis X* 1886, s. 397). Do ustalenia wysokości wszystkich wpływów z tytułu ofiar jubileuszowych niezbędne jest przeanalizowanie „Libri ordinari introitus et exitus” Kamery Apostolskiej.

z 22 maja 1500 możliwość uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego przez mieszkańców Królestwa Polski bez konieczności wyjazdu do Rzymu musiała mieć swoją cenę. Stanowiła jednak — jak z pewnością uważał Aleksander VI¹¹⁴ — hojną odpowiedź Kościoła na potrzeby zagrożonego przez Wysoką Portę kraju. Naturalnie papież udzielił swej łaski, gdyż z jednej strony sam czuł się stale zagrożony ekspansją turecką, a z drugiej zdawał sobie sprawę ze słabości militarnej walczących między sobą państw włoskich. Był zatem, co zrozumiałe, szczególnie zainteresowany udziałem rycerstwa polskiego w przyszłej krucjacie antytyreckiej. Bulla „Gradiente domino” zdaje się w tym kontekście elementem dosyć skomplikowanej mozaiki relacji łączących poszczególne państwa europejskie — mozaiki, dodajmy, którą spajały zarówno motywy natury duchowej, jak i politycznej.

POLSKA POZA LIGĄ ANTYTURECKĄ

Nie wiemy, czy już w 1499 r. Aleksander VI i zwierzchnicy Kurii rzymskiej zdawali sobie sprawę, że między braćmi Jagiellończykami, Janem Olbrachtem i Władysławem, nie brakowało istotnych różnic w kwestii aktualnych spraw polityki międzynarodowej. Dwór w Krakowie nie był zdeterminowany, by sfinalizować negocjacje z papieżem i Wenecją w takim stopniu, jak dwór w Budzie. Spowodowane to było prawdopodobnie tym, że rządzący Polską i Węgrami monarchowie, a także ich doradcy nie czuli się w równym stopniu zagrożeni przez turecki ekspansjonizm. Ponadto przełom XV i XVI w. to czas wojny Litwy z Wielkim Księstwem Moskiewskim, w której potrzebne było wsparcie militarne z Korony. Z pewnością obietnice składane Polsce przez sprzymierzeńców z Półwyspu Apenińskiego nie wydawały się królowi polskiemu i jego dworowi wystarczająco godne zaufania.

Jan Olbracht w czasie pierwszej bytności w Polsce Gaspara Golfiego próbował zyskać na czasie i nie udzielił żadnej konkretnej odpowiedzi na przedkładane mu propozycje¹¹⁵. Król pozostał wierny tej linii politycznej także w czasie drugiego pobytu w Polsce papieskiego wysłannika latem 1500 r., kiedy biskup Cagli przywiózł bulle Aleksandra VI w sprawie obchodów jubileuszowych i dziesięciny¹¹⁶. Przez kilka miesięcy dzielących pierwszą i drugą legację Golfiego bez przerwy trwały negocjacje nie tylko między papieżem i Republiką Wenecką z jednej strony a królestwami Polski i Węgier z drugiej, lecz także między oboma monarchami a Turcją. Także w kontaktach z wysłannikami sułtana polski monarcha próbował grać na zwłokę, udzielając wymijających odpowiedzi. Wysoka Porta swoim zwyczajem starała się jednak wywierać presję na niezdecydowanego władcę, dwukrotnie w 1500 r. popy-

¹¹⁴ Cf. instrukcja dla kardynała Pietra Isvaliesca, legata *a latere* na Węgry, do Czech i do Polski: „cui [Janowi Olbrachtowi — przyp. R.S.O.] etiam significabis hanc ob casuam decimas, cruciatam et iubilium per nos similiter gratiose sibi fuisse concessas [...]”; THEINER 1861, s. 275.

¹¹⁵ BACZKOWSKI 2012, s. 427.

¹¹⁶ BACZKOWSKI 2012, s. 441.

chając do najazdu na ziemie polskie swych tatarskich sprzymierzeńców¹¹⁷ Rozmowy między Turcją a Polską zakończyły się w lipcu roku 1501¹¹⁸ podpisaniem długotrwałego rozejmu; na traktat wieczysty przyszło czekać aż do 1533 r. Co zaś się tyczy propozycji papiesko-weneckich, zagrożenie tatarskie raz jeszcze posłużyło za usprawiedliwienie braku udziału Polski w krucjacie. W tym samym czasie król Jan Olbracht otrzymał od papieża zgodę na wykorzystanie pieniędzy ze specjalnej dziesięciny na wojnę przeciwko niewiernym, czyli Tatarom¹¹⁹.

SPOŻYTKOWANIE SUM JUBILEUSZOWYCH: KONFLIKT MIĘDZY KRÓLEM I PRYMASEM POLSKI A LEGATEM PAPIESKIM

Ostatnim etapem konfliktu o wykorzystanie pieniędzy jubileuszowych była wymiana korespondencji między arcybiskupem gnieźnieńskim i prymasem Polski kardynałem Fryderykiem Jagiellończykiem a legatem *a latere* w Polsce i na Węgrzech kardynałem Pietrem Isvaliesem¹²⁰. Według wysłannika Aleksandra VI, który nigdy nie pojawił się w granicach Królestwa Polski, ale był informowany przez Gaspara Golfiego, brat króla Jana Olbrachta otworzył skarby jubileuszowe bez upoważnienia komisarza jubileuszowego¹²¹ i bezprawnie użył zgromadzonych w nich pieniędzy¹²².

Głównym bohaterem sporu o wydawanie kwot jubileuszowych był prymas Fryderyk Jagiellończyk. Warto przypomnieć, że w owym czasie piastował on najważniejsze godności w polskim Kościele, tzn. biskupa krakowskiego (od 1488 r.), arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa (od 1493 r.), ponadto we wrześniu 1493 r. Aleksander VI mianował go kardynałem (obok swojego syna Cezara Borgii). Należy pamiętać, że u schyłku XV w. godność kardynała w przypadku księcia krwi nie była częstym zjawiskiem¹²³. Abstrahując od powiązań rodzinnych nowego purpu-

¹¹⁷ O stosunkach polsko-tureckich w tym czasie vide PAPÉE 2006, s. 162–176.

¹¹⁸ BACZKOWSKI 2012, s. 458.

¹¹⁹ „5020. Romae, 22 Maii [1501]. Idem [Alexander papa VI] Wladislao Hungariae et J. Alberto Poloniae regibus in subsidium belli Turcici donat integram decimam partem omnium proventuum bonorum ecclesiasticorum in ipsorum ditionibus, non exceptis et Cruciferis; 5021. S. I. 1º Junii. Idem [Alexander papa VI] eosdem ad bellum contra Turcas suscipiendum subditosque eorum ad quasdam contributiones ad bellum persolvendas hortatur”; ASXV, s. 568.

¹²⁰ AA, nr 18 (ok. 10 sierpnia 1501), 32 (około połowy października 1501 r.), 33 (około połowy października 1501 r.), 35 (17 listopada 1501) i 41 (około początku grudnia 1501 r.), s. 17–18, 29–30, 30–31, 32–34, 39–40.

¹²¹ Fryderyk miał zostać źle potraktowany przez Golfiego, co wiadomo zarówno z listu prymasa do królewicza Zygmunta (NOWAKOWSKA 2007, s. 133), jak i z listu króla Aleksandra do papieża Aleksandra VI (RYBUS 1935, s. 161).

¹²² Fryderyk Jagiellończyk przekształcił dziesięcinę w *subsidium charitativum* (NOWAKOWSKA 2006, s. 132).

¹²³ Nowakowska wymienia kardynałów członków europejskich rodzin panujących od 1200 do 1600 r. (NOWAKOWSKA 2007, s. 181–184).

rata, czymś niespotykanym było to, że Fryderyk ani razu nie odwiedził Rzymu, dodajmy — jako jedyny z 65 nominatów Aleksandra VI. Warto też zaznaczyć, że w ciągu 15 lat swego pontyfikatu zwrócił się do papieża jedynie dziewięć razy i to w sprawach, powiedzmy, czysto urzędowych (nominacje, obsada beneficjów, dyspensy itd.), otrzymując tyleż samo listów i bulli¹²⁴. Nie utrzymywał także kontaktów z innymi kardynałami, poświęcając się wyłącznie politycznym i kościelnym problemom Królestwa Polski.

Należałoby także podkreślić, że Fryderyk był w Kurii rzymskiej praktycznie nieznany¹²⁵, czego dowodzą częste błędy popełniane w jego tytułaturze, które znajdujemy w dokumentach papieskich: raz Fryderyk jest określany tylko biskupem krakowskim, innym razem prymasem Polski¹²⁶. W instrukcji dla legata papieskiego na Węgrzech i w Polsce, kardynała Pietra Isvaliesia, nie wymieniono nawet jego imienia¹²⁷. W przeciwieństwie do prymasa Węgier, który został określony słowami „cum plurimum gratia et auctoritate apud illum Regem possit, et eius consilio idem Rex agat omnia”¹²⁸, polski prymas nazwany został jedynie „bratem króla” i wydaje się, że tylko z tego powodu uznawano za konieczne kontaktowanie się z nim. To, że kardynał nie cieszył się w Rzymie szczególnym szacunkiem, możemy wydedukować także na podstawie przydzielonego mu kościoła tytularnego — świętej Lucyny *in Septem Soliis*, opuszczonego, zrujnowanego i już w 1483 r. przeznaczanego przez Sykstusa IV do rozbiórki, a na przestrzeni 80 lat (1440–1520) przydzielonego tylko jednemu purpuratowi — Fryderykowi Jagiellończykowi¹²⁹.

Pieniądze z Jubileuszu roku 1500 zostały w Polsce wydane na rozmaite potrzeby. Wiemy na pewno, że król Jan Olbracht przejął na własność część z nich i już w tym samym roku — jak wspominaliśmy — polecił staroście bydgoskiemu Andrzejowi Kościeleckiemu przeznaczyć je na wypłatę wojsku zaległego żołdu¹³⁰. Mamy także informację z 29 kwietnia 1501 o przeznaczeniu ok. 2644 złotych flore-

¹²⁴ NOWAKOWSKA 2007, s. 149.

¹²⁵ Ambasador wenecki w Rzymie Paolo Cappello, opisując z osobna każdego członka kolegium kardynalskiego senatowi republiki 28 września 1500, stwierdził, że o kardynale z Polski wiadomo tylko tyle, iż jest bratem króla: „Di quel d’Ingaltera, ch’è gran canzelier, e quel di Polana, fradello dil re, nulla disse”; SANUDO 1880, kol. 844.

¹²⁶ NOWAKOWSKA 2007, s. 149–150.

¹²⁷ Tekst instrukcji: THEINER 1861, s. 269–276; fragment poświęcony prymasowi Węgier: s. 274–275, prymasowi Polski: s. 276: „Similiter omnia premissa communicabis cum Cardinale fratre suo, eum nomine nostro rogando et requirendo, ut velit apud Regem, et quoscumque opus fuerit, partes suas ex animo et cum affectu interponere, et verbo ac opere, sicut officio convenit, in hoc tibi assistere, et exemplo nostro, qui ad hanc expeditionem personam nostram cum aliis fratribus nostris Cardinalibus offerimus, et ipse ex bonis sibi a deo et ecclesia sua collatis nullis parcere, sumptibus quandoquidem cum ad hoc ex Cardinalatus dignitate per nos sibi collata sit obligatior, et non solum facultates, sed proprium sanguinem pro defensione fidei catholice et ecclesie dei effudere tenetur”.

¹²⁸ THEINER 1861, s. 274.

¹²⁹ NOWAKOWSKA 2007, s. 150.

¹³⁰ Vide przypis 102.

nów węgierskich na obronę granic przed „wrogami wiary katolickiej”, a więc najpewniej Tatarami¹³¹. W tym ostatnim przypadku nie jesteśmy pewni, w jaki sposób i gdzie została uzbierana wzmiankowana kwota (być może mowa tu jedynie o dziesięcinie papieskiej). Rozliczenia dokonali dwaj z czterech mianowanych przez komisarza jubileuszowego kolektorów (kanonicy kapituły katedralnej poznańskiej Jan Łukowski i Mikołaj Kotwicz). Jan z Komorowa w swojej kronice zakonu braci mniejszych precyzuje, że pieniądze jubileuszowe zostały wydane na obronę Podola¹³². Ponadto odnajdujemy także sumy jubileuszowe wśród długów zmarłego w 1501 r. władcy¹³³. Wpływy z Roku świętego przejmował i wydawał także polski kler, np. kapituła katedralna krakowska zdecydowała się wykorzystać je na zakup nowych organów¹³⁴.

Nie jesteśmy w stanie w pełni odtworzyć zawiłych losów pieniędzy zebranych w Polsce z okazji obchodów Jubileuszu roku 1500. Możemy jednakże zaryzykować stwierdzenie, że co najmniej część z nich (dziesięcina papieska) została wydana przez Jana Olbrachta i osoby przez niego upoważnione zgodnie z przeznaczeniem (walka z niewiernymi, czyli w tym przypadku Tatarami), a także za zgodą papieża.

Po śmierci Jana Olbrachta jego brat, kardynał Fryderyk, odkrył, że skarb państwa był właściwie pusty i należało czym prędzej poszukać funduszy z przeznaczeniem zarówno na pogrzeb monarchy i zorganizowanie elekcji jego następcy, jak i na sfinansowanie normalnego funkcjonowania państwa, a więc choćby na wypłatę żołdu wojsku walczącemu z Tatarami na Rusi. Z tego powodu zmuszony był zastawić nie-

¹³¹ „Quitantia de pecuniis iubilei Johannis Lukowski et Nicolai Kotwicz... omnes pecunias de anno iubileo per venerabiles Johannem Lukowski et Nicolaum Kotwicz archidiaconum Poznaniensem collectas et in nostram ac Regni nostri utilitatem atque defensionem contra fidei katholice hostes per Sedem apostolicam deputatas, videlicet: mille quadringentas viginti quinque cum media marcas polonicas in moneta [ok. 2281 florenów węgierskich — przyp. R.S.O.], in auro vero ducentos octuaginta septem florenos hungaricales et unum florenum nobilem; item octuaginta unum florenos renenses [ok. 59 florenów węgierskich — przyp. R.S.O.] ac cathenulam auream cum duobus annullis valoris sedecim flor. de consilio prelatorum et baronorum nostrorum tulimus, levavimus ac recepimus plenarie, integre et in effectum, de quibus eosdem quietatos et liberos fecimus perpetuo. Datum Lancicie die penultima aprilis A.D. 1501”; RYBUS 1935, s. 159–160 (na podstawie AGAD, MK 19, k. 31r — autor podał inną, błędną lokalizację cytatu).

¹³² MPH, V, s. 285–286; cf. RYBUS 1935, s. 159–160 (na podstawie AGAD, MK 19, k. 31r — autor podał inną, błędną lokalizację cytatu).

¹³³ „Debita ser-mi olim d-ni Johannis Alberti. Tenetur regia maiestas defuncta ponere in rationem iubilei florenorum 2000. Item similiter in rationem iubilei tenetur ponere florenorum 1000, qui dati sunt domine Odrowanszowa”; RYBUS 1935, s. 160.

¹³⁴ „Veneris, 18 marcii 1502. Domini prelati et canonici quadraginta marcas pecuniarum [64 floreny węgierskie — przyp. R.S.O.], ex iubileo, provenientes, pro solucione organi novi, in ecclesia Cracoviensi per Stanislaum Comorowski de Cracovia constructi, de manibus domini Stanislai de Wawrzinczicze vicecustodis dicte ecclesie recuperant de consensu regie maiestatis sibi Stanislao in parte dantes, de quibus parati erunt et se obtulerunt responsuros ipsi regie maiestati, aut illi vel illis, qui interesse suum habebunt ad pecunias iubilei respondere”; RYBUS 1935, s. 162–163.

które dobra królewskie szlachcie, w tym zamki¹³⁵. W tym samym czasie wybuchł skandal, w wyniku którego podkanclerzy koronny Maciej Drzewicki¹³⁶ został oskarżony (a później uniewinniony) o defraudację pieniędzy ze skarbca królewskiego, w tym także sum jubileuszowych¹³⁷.

Uważam za warte dodania, że oskarżenia o niewłaściwie pożytkowanie pieniędzy zebranych przy okazji obchodów Jubileuszu nie były ani rzadkie, ani w sposób szczególny związane z działalnością kleru i możnych Królestwa Polski. Przeciwnie — stanowiły element rzeczywistości kościelno-politycznej ówczesnej Europy. Praktyka ta, stosowana zarówno przez wyższe duchowieństwo, jak i przez monarchów, nie była obca samemu papieżowi Aleksandrowi VI, który jeszcze przed zakończeniem Roku świętego przekazał część ofiar pielgrzymów przybyłych do Rzymu swemu synowi Cezarowi na prowadzenie wojny w Romanii¹³⁸.

PODSUMOWANIE

Aleksander VI doprowadził do skodyfikowania sfery wizualno-obrzędowej obchodów Jubileuszu rzymskiego. Z jego polecenia drzwi święte, wraz z liturgicznym gestem ich otwarcia, stały się na następne stulecia najwymowniejszym symbolem „roku łaski od Pana”¹³⁹. Jubileusz roku 1500 przypadł na okres silnych napięć w polityce europejskiej, powodowanych zagrożeniem inwazją turecką na Półwysep Apeniński i Węgry, a także walką o hegemonię we Włoszech między Hiszpanią, Francją i Cesarstwem. Pontyfikat Aleksandra VI Borgii był szczytowym momentem budowania państwa papieskiego rozumianego jako nowożytna monarchia, w której władze doczesna i duchowa przenikały się wzajemnie¹⁴⁰. Z jednej strony idea krucjaty przeciwko Turkom była ostatnim wielkim projektem papieżstwa w duchu średniowiecznym, obliczonym na odbudowanie po epoce soborów powszechnych i koncyliaryzmu powszechnie uznanego autorytetu biskupa Rzymu i jego prymatu w świecie chrześcijańskim. W tym samym duchu Jubileusz roku 1500 był ostatnią wielką manifestacją średniowiecznej pobożności, która w ciągu następnych dekad uległa głębokim przeobrażeniom pod wpływem Reformacji i reformy katolickiej. Z drugiej strony Aleksander VI rozumował przede wszystkim jak monarcha. Chciał, aby jego państwo odgrywało w Italii rolę hegemonu. Istotnym etapem realizacji tego

¹³⁵ Szereg przykładów podaje RYBUS 1935, s. 160–161.

¹³⁶ POCIECHA 1939–1946, s. 409–412.

¹³⁷ Cf. memoriał przeciw Drzewickiemu: AA, s. 30–31.

¹³⁸ PICOTTI, SANFILIPPO 2014, s. 18, 20; vide także: GATTI 2000, s. 525; BREZZI 1997, s. 85; GREGOROVIVS 1901, s. 107–108. Przypuszcza się, że także fundusze zebrane na krucjatę zostały wydane niezgodnie z przeznaczeniem, cf.: *Diario romano* 1907, s. 299.

¹³⁹ Iz 61, 2 (*Biblia* 2003).

¹⁴⁰ Zagadnieniu Państwa Kościelnego, jako pierwszego modelowego państwa nowożytnej Europy, poświęcona jest klasyczna praca Paola Prodiego (PRODI 2021).

planu było dążenie do podniesienia prestiżu własnej rodziny poprzez utworzenie udzielnego księstwa na czele z papieskim synem Cezarem Borgią.

Polityka zagraniczna Aleksandra VI, zarówno w stosunku do państw włoskich, jak i monarchii zaalpejskich, w tym Polski i Węgier, była emanacją jego osobistych ambicji i planów. Niektóre posunięcia papieża mogą wydawać się świadectwem wyjątkowego, może nawet uprzywilejowanego traktowania państw jagiellońskich. Chodzi tu np. o bullę „Gradiente domino super aquas” z 22 maja 1500, która dała mieszkańcom Polski i Węgier możliwość uzyskania jubileuszowego odpustu zupełnego na uproszczonych zasadach i to w momencie, gdy — wbrew dotychczasowej praktyce — obchody Roku świętego w Rzymie jeszcze się nie zakończyły. W rzeczywistości jednak postępowanie takie było przykładem wykorzystywania prerogatyw papieskiej władzy duchowej do realizacji bieżących celów politycznych. Możliwość uzyskania odpustu zupełnego bez konieczności pielgrzymowania do Rzymu wiązała się ze złożeniem ofiary pieniężnej, której wysokość została wcześniej zdefiniowana. Można zaryzykować twierdzenie, że sumy jubileuszowe i ich wydatkowanie stały w centrum obchodów Jubileuszu roku 1500. Choć miały one zostać przeznaczone na walkę z niewiernymi, w dużej części spożytkowano je na inne cele — np. papieżowi pozwoliły wesprzeć syna prowadzącego wojnę w Rumunii, której celem było utworzenie własnej domeny.

Opisane działania oznaczały pełne podporządkowanie zwyczajów i norm prawnych dotyczących obchodów jubileuszowych i udzielania odpustu zupełnego doraźnym celom politycznym i potrzebom finansowym papieża-monarchy i jego rodziny. Uniwersalistyczne projekty, stanowiące sztandarowy przykład pobożności czasów średniowiecza, ulegały głębokim przekształceniom i dostosowaniu do zupełnie nowej rzeczywistości.

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I LITERATURY PRZEDMIOTU

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE I MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

- AAV [= Archivum Apostolicum Vaticanum], Reg. Suppl. [= Registra Supplicationum], vol. 1101, 1108
- AAV [= Archivum Apostolicum Vaticanum], Reg. Vat. [= Registra Vaticana], vol. 393, 396, 668, 768, 871, 872, 882
- AGAD [= Archiwum Główne Akt Dawnych], MK [= Metryka Koronna] 17, 19; http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/MK/0017/PL_1_4_1-017_0428.html (dostęp: 12 I 2022)
- BKCz-MNK [= Biblioteka Książąt Czartoryskich — Muzeum Narodowe w Krakowie], Perg. 660, 661; <https://polona.pl/item/aleksander-papiez-poleca-przeznaczyc-roczna-dzie-siecine-ze-wszystkich-dochodow,NDMzNjEyNjg/0/#info:metadata> (dostęp: 12 VI 2022)

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I LITERATURA PRZEDMIOTU

- AA = *Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501–1506) / Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego itd. (1501–1506)*, ed. Fry-

- deryk Papée, Cracoviae 1927 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, XIX)
- AC, I = *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, ed. Boleslaus Ulanowski, vol. I: *Acta capitulorum Gneznensis, Poznaniensis et Vladislaviensis (1408–1530)*, Cracoviae 1894 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, XIII)
- AC, II = *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, vol. II: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Gnesnensis et Posnaniensis (1403–1530)*, ed. Boleslaus Ulanowski, Cracoviae 1902 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, XVI)
- ASXV = *Actorum saeculi XV ad res publicas Poloniae spectantium*, collegit Anatolius Lewicki, Cracoviae 1888 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, XI)
- BACZKOWSKI 2012 = Krzysztof Baczkowski, *Próby włączenia państw jagiellońskich do koalicji antytureckiej przez papieża Aleksandra VI na przełomie XV i XVI wieku*, w: *Polska i jej sąsiedzi za Jagiellonów*, Kraków 2012, s. 417–462 (oryginalny artykuł: „Nasza Przeszłość”, LXXXI, 1994, s. 5–50)
- Biblia 2003 = *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003, https://biblia.deon.pl/menu.php?st_id=1 (dostęp: 12 VI 2022)
- Bollario = *Bollario dell'Anno Santo. Documenti di indizione dal Giubileo del 1300*, a cura di Erminio Lora, Bologna 1998
- BREZZI 1997 = Paolo Brezzi, *Storia degli anni santi. Da Bonifacio VIII al giubileo del 2000*, Milano 1997
- BURCKARDUS 1911–1912 = Johannes Burckardus, *Liber notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad annum MDVI*, t. II, a cura di Enrico Celani, Città di Castello 1911–1912 (Rerum Italicarum Scriptores, XXXII/1)
- CDCV, I = *Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioecesos Vilnensis / Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, vol. I, fasc. 1: *1387–1468*, wyd. Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków 1932 (Wydawnictwa Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności, LXXXI)
- CESXV, III = *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. III: *1392–1501*, collectus opera dr. Anatolii Lewicki, Cracoviae 1894 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, XIV)
- CLEMENTI 1939 = Filippo Clementi, *Il Carnevale Romano nelle cronache contemporanee*, vol. I: *Dalle origini al secolo XVII*, Città di Castello 1939
- COGO 1900 = Gaetano Cogo, *La guerra di Venezia contro i Turchi (1499–1501): documenti*, „Nuovo Archivio Veneto”, XIX, 1900, s. 94–138
- DEMBIŃSKI 2012 = Paweł Dembiński, *Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428–1500*, Poznań 2012 (Prace Komisji Historycznej. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, LXVIII)
- Diario ferrarese* 1933 = *Diario ferrarese dall'anno 1409 sino al 1502*, di autori incerti, a cura di Giuseppe Pardi, Bologna 1933 (Rerum Italicarum Scriptores, XXIV/7)
- Diario romano* 1907 = *Diario romano: dal 3 maggio 1485 al 6 giugno 1524 di Sebastiano Di Branca Tedallini*, a cura di Paolo Piccolomini, Città di Castello 1907 (Rerum Italicarum Scriptores, XXIII/3)

- DŁUGOSZ, XII/1 = Jan Długosz, *Annales seu cronice incliti Regni Poloniae*, lib. 12 : 1445–1461, consilium editorum: Georgius Wyrozumski [et alii], Cracoviae 2003
- Documents 2018 = *Documents on the Papal Plenary Indulgences 1300–1517 Preached in the «Regnum Teutonicum»*, ed. Stuart Jenks, Leiden–Boston 2018
- FELICIANGELI 1917 = Bernardino Feliciangeli, *Le proposte per la guerra contro i Turchi presentate da Stefano Taleazzi vescovo di Torcello a papa Alessandro VI*, „Archivio della Società Romana di Storia Patria”, XL, 1917, s. 5–64
- FRENZ 1989 = Thomas Frenz, *I documenti pontifici nel medioevo e nell’età moderna*, ed. italiana a cura di Sergio Pagano, Città del Vaticano 1989 (pierwsze wydanie: Stuttgart 1986)
- GATTO 2000 = Ludovico Gatto, *Storia di Roma nel Medioevo. Politica, religione, società, cultura, economia e urbanistica della Città Eterna tra l’avvento di Costantino e i saccheggio di Carlo V*, Roma 2000 (I volti della storia, L)
- GÓRCZAK 1999 = Zbyszko Górczak, *Podstawy gospodarcze działalności Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krakowskiego*, Kraków 1999 (Biblioteka Krakowska, CXXXVIII)
- GREGOROVIVS 1901 = Ferdinando Gregorovius, *Storia della città di Roma nel Medio evo*, vol. 4, Roma, Società Editrice Nazionale, 1901
- GREGOROWICZ 2016 = Dorota Gregorowicz, *W cieniu legata Commendonego. Vincenzo Dal Portico jako dyplomata papieski wobec pierwszej elekcji*, w: *Dyplomacja papieska wobec Rzeczypospolitej*, red. Wojciech Walczak, Białystok 2016, s. 53–81
- Historia dyplomacji 1982 = *Historia dyplomacji polskiej*, t. I, red. Marian Biskup, Warszawa 1982
- Inventarium 1862 = *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivio Regni in Arce Cracoviensi continentur, per commissarios a Sacra regia Majestate et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem archivio existentes deputatos, confectum anno domini MDCLXXXII cura Bibliothecae Polonicae editum*, Lutetiae Parisiorum 1862
- KOPIEC 1996 = Jan Kopiec, *Turzó (Thurzó), Johannes (1466–1520)*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon*, hrsg v. Erwin Gatz, Berlin 1996, s. 712–714
- KORYTKOWSKI 1883 = Jan Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. I, Gniezno 1883
- KOWALSKI 2008 = Marek D. Kowalski, *Zasięg terytorialny jurysdykcji kolektorów polskich w XV wieku*, w: *Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Kraków 2008, s. 295–306
- KOWALSKI 2010 = Marek D. Kowalski, *Proventus Camerae Apostolicae debiti. Oplaty duchowieństwa polskiego na rzecz papieżstwa w latach 1417–1484*, Kraków 2010 (Medium Aevum, II)
- KOWALSKI 2014 = Marek D. Kowalski, *Dlaczego warto było zostać kolektorem? Kariery papieskich kolektorów generalnych w Polsce w XV wieku*, „Roczniki Historyczne”, LXXX, 2014, s. 133–154
- LEA 1896 = Henry Ch. Lea, *A History of Auricular Confession and Indulgences in the Latin Church*, vol. III: *Indulgences*, Philadelphia 1896

- LEONETTI 1880 = Andrea Leonetti, *Papa Alessandro VI secondo documenti e carteggi del tempo*, vol. II, Bologna 1880
- Leonis X 1886 = *Leonis X Pontificis Maximi regesta*, gloriosis auspiciis Leonis D. P. PP. XIII feliciter regnantis e Tabularii Vaticani manuscriptis voluminibus aliisque monumentis adjuvantibus tum eidem archivio addictis tum aliis eruditus viris, collegit et edidit Josephus Hergenroether, fasc. IV, Friburgi Brisgoviae 1886
- I Libri 2012 = *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia*, Registri 1, vol. VI, a cura di Riccardo Predelli, Cambridge 2012
- LUNT 1934 = William E. Lunt, *Papal Revenues in the Middle Ages*, t. I, New York 1934 (Records of Civilization: Sources and Studies)
- MANIKOWSKA 2008 = Halina Manikowska, *Jerozolima — Rzym — Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008 (Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej)
- MIECHOWITA 1521 = [Mathias de Miechow], *Chronica Polonorum*, Cracoviae 1521
- MPH, III = *Kronika klasztoru trzemeszeńskiego*, wyd. Aleksander Hirschberg, w: Monumenta Poloniae Historica, t. III, Lwów 1878, s. 256–263
- MPH, V = *Memoriale ordinis Fratrum Minorum a fr. Ioanne de Komorowo compilatum*, ed. Xavery Liske, Antoni Lorkiewicz, w: Monumenta Poloniae Historica, t. V, Lwów 1888, s. 1–418
- MRPS, II = *Matricularum Regni Poloniae summaria*, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit Theodorus Wierzbowski, Pars 2: *Iohannis Alberti regis tempora complectans (1492–1501)*, Varsoviae 1907
- NOWACKI 1959 = Józef Nowacki, *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959 (Dzieje archidiecezji poznańskiej, I)
- NOWAKOWSKA 2007 = Natalia Nowakowska, *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland: The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468–1503)*, Aldershot 2007
- PAGANO 2016 = Sergio Pagano, *Peregrinatio Sancta. Le bolle di indizione dei Giubilei ordinari (1300–2000)*, versione italiana delle bolle a cura di Pier Paolo Piergentili, Roma 2016
- PAPÉE 2006 = Fryderyk Papée, *Jan Olbracht*, Kraków 2006, s. 247 (pierwsze wydanie: Kraków–Warszawa 1936)
- PAULUS 2000 = Nikolaus Paulus, *Geschichte des Ablasses am Ausgang des Mittelalter*, Darmstadt 2000 (wydanie oryginalne: Paderborn 1923)
- PICOTTI, SANFILIPPO 2014 = Giovanni Battista Picotti, Matteo Sanfilippo, *Alessandro VI*, w: *Enciclopedia dei papi*, vol. III, Roma 2000, s. 13–22
- POCIECHA 1939–1946 = Władysław Pocięcha, *Drzewicki Maciej h. Ciolek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. V, Kraków 1939–1946, s. 409–412
- PRIULI 1933–1937 = Girolamo Priuli, *I diarii [AA. 1499–1512]*, a cura di Roberto Cessi, vol. II, Bologna 1933–1937 (Rerum Italicarum Scriptores, XXIV/3)
- PRODI 2021 = Paolo Prodi, *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna*, Bologna 2021 (pierwsze wydanie: 1982)
- PRZYBYSZEWSKI 1965 = Bolesław Przybyszewski, *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich*, t. IV: 1501–1515, Kraków 1965
- PRZYBYSZEWSKI 2000 = Bolesław Przybyszewski, *Cracovia artificum, supplementa*, t. V: 1462–1475, Kraków 2000

- ROO 1924 = Peter De Roo, *Material for a History of pope Alexander VI, his Relatives and his Time*, vol. III: *Pope Alexander as a Supreme Pontiff*, Bruges 1924
- RYBUS 1935 = Henryk Rybus, *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński / Le cardinal et prince royal Frédéric Jagiellończyk comme évêque de Kraków et archevêque de Gniezno*, Warszawa 1935 (*Studia Historico-Ecclesiastica*, II)
- SANUDO 1880 = Marino Sanuto, *I diarii*, vol. III, a cura di Rinaldo Fulin, Venezia 1880
- SCHAFFERN 2006 = Robert W. Shaffern, *The Medieval Theology of Indulgences*, w: *Promissory Notes on the Treasury of Merits. Indulgences in Late Medieval Europe*, ed. Robert N. Swanson, Leiden–Boston 2006, s. 11–36
- SHELLER 1985 = Robert W. Scheller, *Gallia Cisalpina: Louis XII and Italy 1499–1508*, „Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art”, XV, 1985, 1, s. 5–60
- SENSI 2001 = Mario Sensi, *L'indulgenza della Porziuncola e la perdonanza di Celestino V*, w: *I Giubilei nella storia della Chiesa*, Atti del Congresso internazionale in collaborazione con l'École Française de Rome sotto il patrocinio del Comitato Centrale per il Giubileo del 2000, Roma, Istituto Patristico Augustinianum, 23–26 giugno 1999, Città del Vaticano 2001, s. 179–223 (*Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e Documenti*, X)
- SETTON 1978 = Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204–1571)*, vol. II: *The Fifteenth Century*, Philadelphia 1978
- SIMONCINI 2004 = Giorgio Simoncini, *Roma. Le trasformazioni urbane nel Quattrocento*, vol. I: *Topografia e urbanistica da Bonifacio IX ad Alessandro VI*, Firenze 2004 (*L'ambiente storico, Studi di Storia Urbana e del Territorio*, X)
- SMOŁUCHA 1999 = Janusz Smołucha, *Papiestwo a Polska w latach 1484–1526. Kontakty dyplomatyczne na tle zagrożenia tureckiego*, Kraków 1999
- SPUFFORD 1986 = Peter Spufford, *Handbook of Medieval Exchange*, with the assistance of Wendy Wilkinson and Sarah Tolley, London 1986
- STUMP 1985 = Phillip Stump, *The Reform of Papal Taxation at the Council of Constance*, „Speculum”, LXIV, 1989, s. 72–78
- SZELIŃSKA, TOMASZEWICZ 1976 = Wacława SZELIŃSKA, JANINA TOMASZEWICZ, *Catalogus diplomatum pergamenearum Bibliothecae Czartoryscianae Cracoviensis / Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, pars I: *diplomata inde ab anno 1148 usque ad annum 1501 continet*, Cracoviae 1975
- SZYMBORSKI 2011 = Wiktor Szymborski, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011 (*Medium Aevum*, III)
- THEINER 1860 = Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, maximam partem nondum edita ex tabulariis vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner, vol. II: *Ab Innocentio pp. VI usque ad Clementem pp. VII, 1352–1526*, Romae 1860
- THEINER 1861 = Augustin Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, maximam partem nondum edita ex tabulariis vaticanis deprompta collecta ac chronologica disposita, ab Augustino Theiner, vol. II: *Ab Ioanne pp. XXIII usque ad Pium pp. V, 1410–1572*, Romae 1861

- Urkunden* 1892 = *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der in der heutigen Provinz Posen vereinigten ehemals polnischen Landesteile*, hrsg. v. Hermann Ehrenberg, Leipzig 1892
- Urkundenbuch* 1883 = *Urkundenbuch der Städte Kamenz und Löbau*, im Auftrage Königlich Sächsischen Staatsregierung, hrsg. v. Hermann Knothe, Leipzig 1883 (Codex diplomaticus Saxoniae Regiae)
- WAPOWSKI 1874 = *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec, kantora katedr. krakowskiego, część ostatnia, czasy podługoszowe obejmująca (1480–1535) / Chronicorum Bernardi Vapovii partem posteriorem 1480–1535*, ed. Josephus Szujski, Cracoviae 1874 (Scriptores Rerum Polonicarum, II)
- WAWRZYŃIAK 1999 = Piotr Wawrzyniak, *Odkrycie reliktu muru obronnego z czasów biskupa Jana Lubrańskiego na Ostrowie Tumskim w Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznań”, LXIX, 1999, s. 136–139
- WOJTYSKA 1977 = Henryk D. Wojtyska, *Papiestwo — Polska 1548–1563. Dyplomacja*, Lublin 1977 (Rozprawy Wydziału Teologiczno-Kanonicznego, XLIII)
- WOJTYSKA 2001 = Henryk D. Wojtyska, *La partecipazione polacca agli Anni Santi del quattro e cinquecento*, w: *I Giubilei nella storia della Chiesa*, atti del Congresso internazionale in collaborazione con l'École Française de Rome sotto il patrocinio del Comitato Centrale per il Giubileo del 2000 (Roma, Istituto Patristico Augustinianum, 23–26 giugno 1999), Città del Vaticano 2001 (Pontificio Comitato di Scienze Storiche, Atti e Documenti, X), s. 443–465
- ZAMBOTTI 1934 = Bernardino Zambotti, *Diario ferrarese dall'anno 1476 sino al 1504*, a cura di Giuseppe Pardi, Bologna 1934 (Rerum Italicarum Scriptores, XXIV/7)

Pope Alexander VI's policy and the celebrations of the 1500 Jubilee outside Rome: the example of Poland

The year 1500 Jubilee came at a time of strong tensions in European politics caused by a threat of a Turkish invasion and fight over hegemony in Italy. The pontificate of Alexander VI Borgia was the peak of the construction of the papal state understood as an early modern monarchy. On the other hand the idea of a crusade against the Turks was the papacy's last big project in the spirit of the Middle Ages, aimed at rebuilding the authority of the Bishop of Rome, with the 1500 Jubilee being the last great manifestation of medieval piety. The pope wanted his state to be a hegemonic power in Italy. An important element in the implementation of this plan was raising the prestige of his own family by creating a sovereign duchy ruled by the pope's son, Cesare. Alexander VI's policy, with regard to both the Italian and Transalpine states, was a function of his personal ambitions and plans. Did the pope accord a privileged status to the Jagiellonian states? Through his bull *Gradiente domino super aquas* (22 May 1500) he gave people living in Poland and Hungary a possibility of obtaining a jubilee plenary indulgence under simplified conditions at a point — contrary to the established practice — when the celebrations of the Holy Year in Rome had not finished yet. In fact, however, this was an example of using the prerogatives of the pope's spiritual power to pursue current political objectives. It could even be said that the so-called jubilee sums and their spending became the focal point of the 1500 Jubilee celebrations. Although the sums were to have been spent on the fight against pagans, they were spent on other military objectives instead: they enabled the pope to support his son's endeavours to build his own domain. An analysis of Alexander VI's policy shows that the customs and legal norms associated with jubilee celebrations and plenary indulgencies became fully subordinated to the current political objectives and financial needs of the monarch pope as well as his family. Universalist projects that were prime examples of medieval piety were profoundly transformed and adapted to completely new circumstances.

